

KRÉZ GELLÉRT

KÖZÉPISKOLÁS TANULÓ

GÖDÖLLŐI REFORMÁTUS LÍCEUM GIMNÁZIUM

**Czetz János,
az 1848/49. évi szabadságharc
hadtudós honvédtábornoka**

*"Azért indultunk el, hogy visszaadjuk országunknak évszázados
jogait és nemzeti egységét." (Czetz János)*

I. Bevezetés

A XIX. század magyar hadtörténetének legnagyobb szerűbb fejezete alighanem az 1848-49-es szabadságharc. A katonai vereség ellenére is olyan kiemelkedő eredményeket hoztak ezek az esztendőik, mint a honvédség megszületése, Görgei Artúr téli és nyári hadműveletei, a tavaszi hadjárat, Komárom védelme, vagy éppen Erdély felszabadítása. Ez utóbbiban kulcsszerepet játszott egy mindössze 26 esztendős tiszt is, aki vitéz helytállásáért a szabadságharc végéig hat fokot jutott előre a ranglétrán és így a vezérőrnagyi rangot is megkapta. A szabadságharc tábornokai közül ő, Czetz János volt a legfiatalabb.

Ez a kiemelkedően magasán képzett katona -, aki hadgondolkodóként is hervadhatatlan érdemeket szerzett – az erdélyi hadjárat ütközeteiben sokszor döntő, vagy legalábbis az események alakulását nagymértékben befolyásoló szerepkörben tűnt fel. A harctéren is mindig higgadt és óvatos Czetz ugyan látszólag szöges ellentéte volt a vakmerő Bem tábornoknak, mégis tökéletesen kiegészítették egymást. Czetz alakja olyannyira szorosan összefonódott felettesével, hogy talán emiatt hajlamos róla megfeledkezni az utókor. Az erdélyi hadsereg élén álló alvezér és vezér, majd négy hónapnyi hadjáratuk során - Déva, Gyulafehérvár, illetve a román felkelők által megszállt Erdélyi-érchegység kivételével - kiűzték az országrészből a császári erőket és az őket támogató cári segédcsapatokat. Ennek a sokszor válságos pillanatokat megelőző, győztes honvédseregnek pedig Czetz nemcsak legkiválóbb tisztje, hanem ideiglenes főparancsnokként november végétől december elejéig, illetve április közepétől június elejéig céltudatos szervezője is volt.

Czetz János a szabadságharc után a katonai emigráció egyik legfontosabb vezetője, majd az argentin hadsereg ezredese lett. Második hazájában az általa létrehozott intézmények a mai napig meghatározzák Argentína fegyveres erőinek arculatát. Ez a magyar és argentin nemzeti hős egy csodálatos, megrendítő és egyben tanulságos életpályát hagyott maga után, amely méltán érdemes az utókor csodálatára. Ennek ellenére Czetz életéről meglehetősen kevés tanulmány, könyv született. Ezek a több évtizedes munkák, vagy csak másodlagos témaként foglalkoznak a tábornok 1848-49-es szerepvállalásával, vagy éppen a szabadságharc hadszervezésére, hadvezetésére is kitérve vizsgálják azt, tágabb perspektívában.

A pályamunka során Czetz szabadságharc alatti tevékenységét kívántam a középpontba helyezni. Az eddigi irodalomban a fiatal korában elért gyors előmenetelét hangsúlyozták, ám a szabadságharc alatti tevékenységét véleményem szerint nagyban meghatározta, hogy tudományos igénnyel közelített a hadászathoz. Emiatt adtam ezt a megközelítést címként, amelynek bemutatásakor kiváló történészek munkáira, rövidebb közleményekre, levéltári forrásokra és emlékiratokra is támaszkodtam, amelyek a tábornok tevékenységére is új fényt vethetnek, valamint olyan, eddig megoldatlan kérdésekre adhatnak választ, mint az, hogy mikor érkezett meg Czetz ideiglenes erdélyi fővezéri kinevezése Csucsára.

II. Kezdetek

Czetz János 1822. június 8-án született a háromszéki Gidófalván, egy katolikus, székely-örmény nemesi családban.¹ Édesapja Czetz János a 11. (Székely) határőr-huszárezred örmény származású tisztje, a napóleoni háborúk veteránja, édesanyja a Csiky székely család leszármazottja volt. A Czetz, avagy korábbi nevén Vártán család 1672-ben, Apafi Mihály fejedelemségének idején érkezett Erdélybe. Szamosújvári, illetve a későbbiekben erzsébetvárosi örményként kereskedelemmel foglalkoztak.² Nem tudni pontosan, hogy mikor vették fel a Czetz nevet.

Az ötgyermekes családban nevelkedő kis Czetz János már korán nagy érdeklődést mutatott a katonák világa iránt. Ebben édesapja hatása mellett az is közrejátszott, hogy házuk szomszédságában tíz huszár volt elszállásolva. Czetz mindössze ötéves volt, amikor apja a még Párizsból magával hozott iránytűjével megtanította tájékozódni. Ez az élmény még időskorában is élénken élt emlékezetében.³ Czetz Jánost a boldogan induló kisgyermekkor ellenére már

¹ E sorok szerzője 2018-ban járt a gidófalvi Czetz János Emlékházban. Az ott szerzett élmények és a tábornok fantasztikus életútja végig ösztönzőleg hatott a kutatás során.

² SZONGOTT KRISTÓF: *Szamosújvár szabad királyi város monográfiája I.* Aurora Könyvnyomda. Szamosújvár, 1901. 132. p.

³ CZETZ JÁNOS: *Emlékezéseim.* Budaörsi Örmény Kisebbségi Önkormányzat. Budaörs, 2001. 13. p.

egészen fiatalon nagy veszteség érte, ugyanis 1829-ben az őrnagyként frissen nyugalmazott édesapja elhunyt. Az ifjú ekkor került a Kézdivásárhelyi Katonai Nevelőintézetbe, ahol katonaárva lévén ingyenes oktatásban részesült. 1834-ben az iskola sikeres elvégzése után tehetségének köszönhetően, valamint gróf Haller László, apja egykori bajtársa közbenjárására felvételt nyert a Bécsújhelyi Katonai Akadémiára, ahol kimagaslott társai közül és a vizsgákon is rendre évfolyamelső lett.⁴ Czetz itt alapozta meg a védjegyévé váló elméleti felkészültségét. Két év múlva Károly öccse a grazi kadétiskolába került.⁵

A képzés alapvetően hét évig tartott, amely után a növendékek zászlósi rangban kerültek a hadsereghez. Az olyan tehetséges tanulók, mint Czetz viszont maradhattak még egy évre, ami a hadnagyi rang megszerzésével is együtt járt. Czetz János így 1842-ben fejezte be az akadémiát, ahol a záróvizsgán évfolyamelsőként végzett. Kiváló teljesítményének köszönhetően nem is lehetett kérdéses, hogy I. osztályú hadnaggyá avatják. A fiatal tisztet saját kérésére a Brassóban állomásozó 62. (Wacquant-Geozelles)⁶ sorgyalopezred III. zászlóaljához vezényelték, így ismételen közel lehetett családjához. Kiváló képzettsége miatt a Tömösi- és Törösvári-hágók ellenőrzését kapta feladatául, ami magában foglalta a csempésztevékenység megfékezésére irányuló akciókat is.⁷

Ekkortájt kezdte el írni a *Magyar hadnyelvtan* című könyvét, amely német-magyar katonai szótárként is működött. A mű a különböző szabályzatok mellett minden katona számára hasznos gyakorlati, nevelő jellegű, akár az alkoholfogyasztási szokásokra is kiterjedő tanácsok, fontos hadászati elvek és buzdító beszédek sokaságát is tartalmazta.⁸ Czetznek kifejezett célja volt, hogy elősegítse a tisztek és a legénység kapcsolattartását, emellett a csapatok buzdítására is különböző példákat kínált az előbbieik számára.

A könyv keletkezésében kulcsszerepet játszott, hogy Czetz élénk figyelemmel követte a reformkor eseményeit, folyamatosan erősödött benne a nacionalizmus, valamint a liberalizmus, és ez a magyarság érdekében való cselekvésre sarkallta. Könyve -, amely már tételmondatában is kiemelte, hogy a katona akkor harcol a legjobban, amikor az anyanyelvén buzdítják, valamint a személyes példával előljáró parancsnok azon is vezényli - 1844-ben jelent meg Pesten,

⁴ CZETZ 2001, 15. p.

⁵ Czetz Károly 1848 őszén az Erdélyben állomásozó 31. sorgyalopezred hadnagya lett, így szembe került testvérével. 1859-ben pedig, amikor Czetz János az itáliai magyar légiót szervezte, öccse ismét a császári oldalon harcolt a Piemonti-Szárd Királyság ellen. Lásd még: RAVASZ ISTVÁN: *Dísztemetés a Ferenc József-i korban*. Hadtörténelmi Közlemények (a továbbiakban H. K.) 2014. évf. 2. sz. 503. p.

⁶ 1844-től Turszky sorgyalopezred

⁷ CZETZ JÁNOS: *Czetz János tábornok életrajza - II. Tiszti pályám (1842-48)*. Arménia 1898. évf. 194. p.

⁸ CZETZ JÁNOS: *Magyar Hadnyelvtan a császári királyi osztriai hadsereg tisztjei számára*. Trattner-Károlyi István nyomdaja. Pest, 1844. 49. p.; SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY KLÁRA: *Czetz-album*. Zrínyi Kiadó. Budapest, 2020. 42. p.

Magyar hadnyelvtan a császári királyi osztriai hadsereg tisztjei számára címmel.⁹ A könyv a XIX. századi magyar katonai szaknyelv alpműve lett, amelyre az ifjú tiszt később oktatóként is bátran építhetett.¹⁰ Czetz a nyelvújítás korának más tudós elméihez hasonlóan hozzájárult ahhoz, hogy a magyar nyelv alkalmassá váljon a tudományos munkára. Sztankó Soma állítása szerint -, aki ekkor szintén a 62. gyalogezred katonája volt - ő is részt vett a könyv megírásában,¹¹ azonban ez nem igazolható.¹²

Czetz a brassói katonai kórház parancsnoka, majd 1845-ben zászlóaljsegédtiszt lett az ezred II., Pest-Budán állomásozó zászlóaljánál. Itt részt vett a Széchenyi István kezdeményezésére felállított polgárőrség kiképzésében is. Ekkor a gróf figyelmébe ajánlotta a már befejezett *Magyar hadnyelvtant*, amiért még 1844. december 21-én felmerült az MTA levelezőtagijává nyilvánítása,¹³ ugyanis a hadtudományi alosztály két tagja is elhunyt.¹⁴ A megüresedett helyekre akkor azonban Mészáros Lázárt és Korponay Jánost választották meg. Széchenyinek elnyerte tetszését Czetz János könyve, ugyanis a gróf a fiatal hadnagyot egy lóval ajándékozta meg és a szintén örmény gyökerekkel rendelkező Lukács Dénessel egyetemben az MTA figyelmébe ajánlotta, mint „*mivelt katonatiszt*”-et.¹⁵

Pest-Budáról Czetzet először Gyulafehérvárra, majd Erzsébetvárosba vezényelték, ahol olyan súlyosan megbetegedett, hogy ápolása miatt édesanyjának is a városba kellett költöznie. 1846 májusában, négy év tiszti gyakorlat és a vezérkari vizsga letétele után a hadnagy lehetőséget kapott arra, hogy a vezérkarhoz kerüljön.¹⁶ Itt a Katonai Térképészeti Intézethez osztották be, ahol felettesei tökéletesen elégedettek voltak teljesítményével. Említésre méltó ebből az időszakból az is, hogy Czetz németre fordította Fényes Elek *Magyarország statisztikája* című munkáját.

⁹ A könyvet Trattner-Károlyi István nyomdája sokszorosította. Czetz művét 1848-ban másodjára is kiadták. Lásd: PÁSZTI LÁSZLÓ: *Hadi tikkelyek, tábori utasítások és a többiek...* - *Magyar hadtudományi munkák bibliográfiája, 1790-1849.* H.K. 2007. évf. 3. sz. 1038. p.; SZINNYEI JÓZSEF: *Magyar írók élete és munkái II.* Hornyánszky Viktor könyvkereskedése. Budapest, 1893. 480. p.

¹⁰ BONA GÁBOR: *A '48-as honvédsereg örmény hősei.* Rubicon 2015. évf. 5-6. sz. 47. p.

¹¹ URBÁN ALADÁR: *Sztankó Soma tervszete az 1848-as honvédség felállítására.* H.K. 1986. évf. 3. sz. 534. p.

¹² SOLYMOSI JÓZSEF: *Sztankó Soma, 1848-as honvédtiszt visszaemlékezése életére és szolgálataira.* H.K. 2007. évf. 3. sz. 975. p.

¹³ ÁCS TIBOR: *Adalékok Mészáros Lázár tudományos munkásságához és katonai portréjához.* H.K. 1979. évf. 4. sz. 624. p.

¹⁴ ÁCS TIBOR: *Az elfelejtett első katona akadémikus – Kiss Károly (1793-1866).* H.K. 1982. évf. 1. sz. 43. p.

¹⁵ ÁCS TIBOR: *A reformkor hadikultúrájáról - A magyar hadügy és tudomány kérdéseiről.* Magyar Tudománytörténeti Intézet. Piliscsaba, 2005. 238. p.

¹⁶ CSIKÁNY TAMÁS: *Két ország katonatudósa: Czetz János.* Új Honvédségi Szemle 2005. évf. 2. sz. 102. p.

III. Mészáros Lázár oldalán

1848. március 17-én V. Ferdinánd Batthyány Lajost bízta meg az első felelős magyar kormány megalakításával. Az április 7-én szentesített névsor értelmében a honvédelmi miniszter Mészáros Lázár lett, aki ekkor Radetzky tábornok seregében harcolt az 5. (Radetzky-) huszárezred ezredesként. Az újdonsült hadügyminiszter Milánóból hazafelé Bécsben is megállt, hogy tárgyaljon osztrák kollégájával, Theodor Baillet von Latourral, akivel május 20-án többek között arról is megegyeztek, hogy Czetz a magyar hadügyminisztérium működését fogja elősegíteni július 4-étől. Erről Mészáros előzetesen Czetzcel is egyeztetett.¹⁷ A fiatal hadnagy örömmel vette a miniszter megkeresését. Ennek okát nemcsak erős nemzeti kötődésében kereshetjük, hanem abban is, hogy a frissen létrejött magyar hadügyminisztérium gyors karrierbeli előlépéssel is kecsegtetett.

Mészáros a Klauzál József által irányított katonai elhelyezési és mozdítási osztályba helyezte Czetz Jánost, aki a topográfiai osztály vezetését kapta feladatául.¹⁸ Klauzál osztályán Kaufmann Károly tüzérhadnaggal és négy beosztottal együtt kezdte meg munkáját a fiatal tiszttel,¹⁹ aki menettervek készítésével, tábori erődítések tervezésével, valamint a csapatmozgások összehangolásával foglalkozott. Czetz a nemzetőrség felállításában is részt vállalt, mégpedig olyan módon, hogy a nemzetőrök kiképzéséhez szükséges segédanyagokat írt. Emellett az utászcsapatok szervezésének előmunkálataiban, valamint a Magyar Hadi Főtanoda megalapításában is fontos szerepet töltött be.²⁰ Utóbbi intézmény működésével kapcsolatban július elejére még egy *Értekezés a magyar Ludoviceum ügyében* című, 16 főlíó terjedelmű munkát is benyújtott a hadügyminiszterhez.²¹ A hazai tisztképzés elindítása ekkor már évtizedes álom volt, azonban ténylegesen, a megfelelő feltételek mellett csak a kiegyezés után, 1872-ben kezdődhetett meg a Ludovika Akadémia munkája.²²

¹⁷ Czetz János rokonságából a honvédseregben harcolt továbbá két testvér is, Czetz István és Márton, akik szamosújváriak voltak. Előbbi később a Klapka-légió századosa lett. Lásd: CSORBA GYÖRGY: *Az 1848-49-es törökországi magyar emigráció története*. H.K. 1999. évf. 3. sz. 367. p.

¹⁸ SOMOGYI GYÖZÖ: *A szabadságharc katonái*. Cser Kiadó. Budapest, 2011. 138. p.

¹⁹ URBÁN ALADÁR: *Az 1848-as magyar hadügyminisztérium megszervezése*. H.K. 1976. évf. 1. sz. 67. p.

²⁰ KEDVES GYULA: *Czetz János, a szabadságharc legifjabb tábornoka*. Fővárosi Örmény Kisebbségi Önkormányzat. Budapest, 1996. 13. p.

²¹ ÁCS TIBOR: *A Magyar Hadi Főtanoda, 1848-49*. H.K. 1999. évf. 2. sz. 306. p.; ÁCS TIBOR: *A magyar katonai akadémia előtörténete. A tervtől a megnyitáig (1790–1849)*. H.K. 2013. évf. 1. sz. 93. p.

²² SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY KLÁRA - B. KALAVSZKY GYÖRGYI: *A Ludovika*. HM Zrínyi Média Közhasznú Nonprofit Kft. Budapest, 2011. 18, 21. pp.

Mindenképpen említésre méltó az a tény, hogy Czetz neve a pesti egyetemen indítandó hadi tanfolyam tanárai között is szerepelt. Árkászatot és hidászatot oktatott volna heti négy órában, de Erdélybe vezénylése miatt ez végül nem valósult meg.²³

Augusztus 1-én kapta meg főhadnagyi kinevezését. Segédtsízként elkísérte Mészáros Lázárt a szerb felkelők elleni hadjáratba augusztus 27. és szeptember 30. között, így ott volt Szenttamás szeptember 21-i sikertelen ostrománál is. Czetzet október 9-én táborkari századossá léptették elő, amelyet Mészáros szeptember 22-én, a miniszterelnöknek írt levelében kért.²⁴ Czetz ezután az Országos Honvédelmi Bizottmány (a továbbiakban: OHB) katonai előadójaként is dolgozott, ami azt jelentette, hogy ő volt a végrehajtó hatalomhoz rendelt tisztviselők közül az első katona.²⁵ Október 27-én Kossuth Lajos magához hívatta és a Kolozsváron állomásozó -, a nemzetőrség és a honvédség felállításában komoly érdemeket szerző - Baldacci Manó tábornok táborkari főnökéve nevezte ki. Másnap Czetz egy hatfontos üteg kíséretében útnak is indult Kolozsvárra, október 30-án pedig az őrnagyi rangot is megkapta.

IV. Czetz Erdélyben

Karl Urban, a II. román határőrezred alezredese szeptember 14-én kiadott kiáltványában a magyar kormányzat elleni felkelésre szólította fel az erdélyi románokat és szászokat. Erre válaszul október 16-án Agyagfalván a székelység elhatározta, hogy felkészül az ellenállásra Sombori Sándor ezredes vezetésével. Október 18-án Puchner főhadparancsnok a császár október 3-ai rendelete alapján ostromállapotot hirdetett az országrészben. November 5-én Marosvásárhely előtt pedig a Gedeon altábornagy vezette császári dandár legyőzte a néhány nappal korábban Urban alezredes fölött győzedelmeskedő Somborit. Ezután a székely székek közül csak Háromszék volt képes folytatni a fegyveres harcot, Puchner így Kolozsvár elfoglalására készülhetett.

November 3-án Czetz megérkezett Kolozsvárra, ahol hamarosan jó barátságot kötött Bethlen Gergely őrnaggyal. Feltehető, hogy Czetz titkos küldetést is teljesíthetett, ugyanis ezekben a hónapokban az OHB több tehetséges tisztet küldött olyan tábornokok mellé, akikben megingott a bizalmuk.²⁶ A határozatlan Baldacci helyett sokszor az ifjú őrnagy volt kénytelen intézkedni,

²³ ÁCS TIBOR: *A tudományegyetem hadi tanfolyama és a pesti egyetemi légió, 1848-1849.* H.K. 2000. évf. 3. sz. 502. p.

²⁴ URBÁN ALADÁR: *Mészáros Lázár seregvezéri jelentései a bácskai táborból 1848. augusztus 27-szeptember 28.* H.K. 1998. évf. 3. sz. 725. p.

²⁵ FEKETE MIKLÓS: *Kossuth katonai irodája - Egy soknevű hivatal tevékenysége 1848 szeptemberétől 1849 augusztusáig.* H.K. 1978. évf. 3. sz. 402. p.

²⁶ Ilyen volt Görgei Artúr, aki Móga János táborába, vagy Hollán Ernő, aki a pétervárad-i erődbe került.

jelentéseket pedig kizárólag az OHB-nak írt, amelyekben nemcsak katonai kérdésekben tájékoztatta Kossuthékat, hanem a politikai helyzetről, az aktuális morálról is információkkal szolgált. Feltételezhető, hogy felhatalmazták arra, hogy szükség esetén Baldacci helyébe léphessen.²⁷

A fiatal őrnagy Kolozsváron lesújtó állapotok közé érkezett meg, ugyanis egy kiképzetlen és rosszul felszerelt sereget talált. A tüzérek képzését ráadásul személyesen kellett vezetnie és a lövegek kezelésére fiatal önkénteseket is kellett toboroznia, mert a tüzérek száma elégtelen volt feladataik ellátásához.²⁸

A korábban is alacsony morál tovább romlott, miután november 8-án a szamos-parti városba érkezett a marosvásárhelyi vereség híre. Czetz a november 9-én írt jelentésében azzal a tervvel állt elő, miszerint a Mátyás-huszároknak két üteggel át kellene vágniuk magukat a tüzérséggel nem rendelkező székelyekig, hogy azokat megerősítsék, s így az erdélyi hadműveletek súlypontját továbbra is távol tartsák Kolozsvártól. A bátor vállalkozás azonban hamar elvesztette aktualitását, ugyanis a székely székek sorra behódoltak a császáriaknak.²⁹ A fegyverek egyedül Háromszékben nem hallgattak el.

November közepén tehát már várható volt a császáriak Kolozsvár elleni összpontosított támadása, ezért az ellenséges seregtestek egyesülésének megakadályozására Baldacci a császáriak által már megszállt Szamosújvár felé indult 3300 tapasztalatlan katonával és egy üteggel. November 13-án Urban alezredes a várostól délre elterülő magaslatokon állást foglaló erői könnyedén megfutamítottak a fegyelmezetlen magyar csapatokat. A vereségben az is szerepet játszott, hogy a magyar tábornok rugalmatlanul használta tüzérségét, el sem mozdította azt az ütközet kezdetén felvett pozíciójából a támadás hathatós fedezésének érdekében.³⁰

Baldacci csapatai rendezetlenül vonultak vissza Kolozsvár felé, a hidegvérét megőrző Czetz viszont sikeresen kimenekítette az ágyúkat az ellenség elől a Mátyás-huszárok és néhány szakasznyi 11. zászlóaljbeli honvéd támogatásával, majd egykori bécsújhelyi diáktársával, Mikes Kelemen huszárezredessel közösen fedezték Baldacci visszavonulását. Czetz -, aki az ütközet során a lövegek közvetlen közelében tartózkodott - úgy emlékezik meg a magyar sereg csekély számú tüzéről, hogy még ekkor is olyannyira képzetlenek voltak, hogy a lövegek

²⁷ CZETZ 2001, 34. p.; KEDVES 1996, 16. p.

²⁸ SÜLI ATTILA: *Kossuth Lajos szabadcsapatának szervezése Erdélyben 1848-ban*. H.K. 2009. évf. 4. sz. 1016. p.

²⁹ KEDVES 1996, 17. p.

³⁰ SÜLI ATTILA: *A szabadságharc hősi halottja: zabolai gróf Mikes Kelemen ezredes (1820-1849)*. Acta Siculica 2011. évf. 275. p.

kezelése is komoly fejtörést jelentett számukra, a hathatós fizikai segítsége nélkül még elsütni sem tudták volna azokat.³¹

Mikes ezredes és Czetz őrnagy utóvédje az éjszakát Válaszúton töltötte, majd másnap Szamosfalváig hátráltak Urban elől. Itt a jól védhető pozíciók megszállása után arra kényszerítették a császári alezredest, hogy további erősítés beérkezéséig megálljt parancsoljon erőinek. A kolozsvári polgárok a vereség okozta elkeseredettségükben november 16-án Baldacci szállásához vonultak és őrizetbe vették a tábornokot. Vay kormánybiztos életét pedig csak a városba érkező Czetz tudta megmenteni a tömeg haragjától. Mindeközben Urban és Wardener csapatai kiszorították Szamosfalváról a Riczkó Ignác őrnagy vezette magyar elővédet, a 11. honvédszászlóalj vitéz helytállása ellenére is.

Miután Czetz közbenjárására Baldacci kiszabadult, a kolozsvári erők tisztjeiből álló haditanács tekintettel a csapatok siralmas állapotára a város feladása mellett döntött.³² Ebben szerepet játszott az ellenség túlereje, a magyar csapatok rossz felszereltsége és kiképzetlensége, a város pusztulástól való félelem, valamint a Kolozsváron állomásozó, főleg román nemzetiségű sorkatonákkal szembeni, egyébként megalapozott bizalmatlanság is, ahogy azt Czetz a november 18-i jelentésében megállapította.³³ A magyar parlamenterek, a király által erdélyi kormányzónak kinevezett Mikó Imre és Groisz Gusztáv, Kolozsvár főbírója szabad elvonulás fejében megállapodtak Urbannal a város átadásáról. A nagy kavarodásban Czetznek sikerült megmentenie a hadipénztárt, valamint Bánffyhunynál a Nagyvárad felé rendezetlenül visszavonuló csapatokat is rendezte. Az ekkor Kolozsvárt elhagyó haderő létszáma 5000-5500 fő körül mozoghatott. Czetzék további két üteggel vonultak ki a városból.³⁴

Hódossy Miklós, Bihar vármegye kormánybiztosa ekkor minden támogatást megvont az erdélyi hadseregtől és önhatalmúlag, valamint teljesen jogtalanul Riczkó Ignácot nevezte ki új főparancsnoknak. Pártfogoltját ráadásul ezredessé is előléptette, tovább nehezítve az észak-erdélyi haderő amúgy is zavaros helyzetét. Vayt és Baldaccit Kossuth leváltotta, utóbbit pedig haditörvényszék elé állíttatta, azonban a tábornok Pest kiürítése után osztrák fogságba került és ott is halt meg 1852-ben.

A zavaros helyzetben nem is lehetett kérdés, hogy az OHB Mikes ezredes mellett az egyetlen, az addigi események során határozott, higgadt és ami még ennél is fontosabb, jó döntéseket hozó katonát fogja a visszavonuló erők élére helyezni. November 23-án meg is történt Czetz

³¹ CZETZ 2001, 36. p.

³² CZETZ JÁNOS: *Bem erdélyi hadjáratai 1848-49-ben*. Gyurián és Deutch testvérek. Pest, 1868. 18. p.

³³ KEDVES 1996, 20. p.

³⁴ KEMÉNY KRISZTIÁN: *Erőviszonyok az észak-erdélyi hadszíntéren 1848. december közepén*. H.K. 2016. évf. 2. sz. 431. p.

ideiglenes erdélyi és partiumi főparancsnokká³⁵ való kinevezése. Az irat november 28-án érkezett meg a csapatokhoz.³⁶ Az őrnagy még november 24-én Bánffyhunadról egészen Csucsáig vonult vissza, hogy biztonságos, jól védhető állásba helyezkedhessen erőivel. November 25-i jelentésében arra kérte a végrehajtó hatalmat, hogy a lehető leggyorsabban küldjenek az Erdélyből kiszorult csapatok élére egy tapasztalt vezért.³⁷ November 29-én pedig azzal a kéréssel állt elő, hogy hozzanak létre Nagyváradon egy tűzértartalék-raktárat, tekintettel csapatai hiányos lőszerkészletére.³⁸ Az OHB minden támogatást megadott az őrnagynak és egy nyílt rendeletet is kibocsátottak, amelyben felszólították a *"Kolozsvárról hátra vonult, ... az Erdélyi részekben, s Bihar és Szatmár megyékben"*³⁹ összegyűlt csapatok tisztjeit a Csetznek való engedelmességre. Erre azért volt szükség, mivel jelen volt jónéhány, az ideiglenes főparancsnoknál magasabb, vagy vele azonos rangot viselő tiszt is.

Csetz őrnagy munkáját nagyban elősegítette Bauer Lajos százados,⁴⁰ tábornoki főnök, Tóth Ágoston, Baumgarten József, Bánffy János és Bethlen Gergely őrnagy, valamint Mikes Kelemen ezredes. Csetz feladatul kapta a főbb útvonalak védelmét, a román felkelés továbbterjedésének megakadályozását a szűkebb értelemben vett Magyarországra, illetve Kolozsvár visszafoglalását is, utóbbira azonban nem rendelkezett megfelelő erővel.⁴¹ Ezért is kérte az OHB-t arra, hogy haderejét gyalogsággal, illetve tüzérséggel erősítsék meg. Az őrnagy ekkor még azt is elképzelhetőnek tartotta, hogy a sereg hatékony újjászervezése egy Nagyváradra, vagy akár Debrecenbe történő visszavonulással lesz majd elérhető, ugyanis nem látott esélyt az ellenség feltartóztatására egy esetleges támadás esetén. Puchnernek azonban

³⁵ A kinevezésre lásd: MNL OL, 1848/1849-i minisztériumi levéltár, Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány, Kormányzó-elnökség, Általános iratok (H 2), 1848/3540.

³⁶ *Memoiren über Bems Feldzug in Siebenbürgen und im Banate, von Ludvig Hauk.* H.K. 1940. évf. 235. p.; (Kriegsarchiv, Feldacten des k. k. Armee-Corps in Siebenbürgen. 1848, Fase. XIII. Nr. 3.)

³⁷ SÜLI ATTILA: *Erdély és a szomszédos megyék hadszíntérré válása 1848-ban.* H.K. 2011. évf. 1. sz. 99. p. (2011a)

³⁸ CSIKÁNY TAMÁS: *A tüzérségi lőszerutánpótlás rendszere és problémái 1848-49-ben.* H.K. 1993. évf. 3. sz. 64. p.

³⁹ A rendeletre lásd: MNL OL, 1848/1849-i minisztériumi levéltár, Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány, Kormányzó-elnökség, Általános iratok (H 2), 1848/3540.

⁴⁰ Bauer, Makray László által sajtó alá rendezett emlékirataiban megjegyzi, hogy szerinte Csetz ekkor még nem rendelkezett kellő erélyességgel a ráruházott pozíció betöltéséhez, valamint azt is felrója a fiatal őrnagynak, hogy Baldaccit nem támogatta kellően, sőt annak botlásait kárörömmel figyelte. Véleményem szerint viszont Csetz erélyességét jelzi az a határozottság, amit Kolozsvárra érkezése óta folyamatosan tanúsított. Hozzá hasonló koncentrátság és hidegvér egyedül Mikes ezredesre volt jellemző ebben az időszakban. A határozatlan Baldaccit pedig a sokszor öntevékeny intézkedéseivel Csetz sokkalta inkább támogatta, mint cserbenhagyta. Lásd: MAKRAY LÁSZLÓ: *Bauer őrnagy – Bem tábornok főhadsegédének hagyományai 1848 és 1849-ből.* Athenaeum. Pest, 1870. 20. p.

⁴¹ Az OHB kilátásba helyezte, hogy télen, de legkésőbb tavasszal a megerősítendő bányai hadtest Vetter Antal vezetésével beveszi Aradot és Temesvárt, majd a Maros völgyében, Nagyszeben irányába hajt végre támadást. Az elképzelés szerint az őrnagy csapatainak ezzel összhangban Észak-Erdélyben kellett előretörniük. Az országos hadihelyzet végül úgy hozta, hogy a terv nem valósult meg. Lásd: MNL OL, 1848/1849-i minisztériumi levéltár, Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány, Kormányzó-elnökség, Általános iratok (H 2), 1848/3540.

bőven akadtak megoldandó problémái Erdélyben,⁴² így Czetz a csucsai szoros megerősítésére, a csapatok kiképzésére, rendezésére és a morál helyreállítására fordíthatta az időt. Feladatát a fiatalságából fakadó tapasztalatlanság és a nehéz helyzet ellenére kiválóan elvégezte, így céltudatos intézkedései végül eredménnyel jártak.⁴³ Kossuth nem csalódott elvárásaiban.⁴⁴

V. Észak-Erdély felszabadítása

December elején az erdélyi csapatok jobbszárnya Riczkó ezredes parancsnoksága alatt Csucsánál, a Czetz és Mikes vezette főerők Szilágysomlyó, Zilah és Zsibó térségében, Zsurmay Lipót (Lipoty Žurmanski) százados balszárnya pedig Nagybányánál állt. Ekkor már Katona Miklós, a november 24-i dési vereség miatt megfogyatkozott, elsősorban nemzetőr csapatokból felépülő serege és 16-18 lövege is a szilágysomlyói főhadiszállás alá tartozó erők sorát gyarapította. Az erősítéseknek köszönhetően 12150 gyalogos, 2385 lovas és 24 ágyú tartozott az őrnagy, majd az ekkor megérkező új felettese, Józef Bem parancsnoksága alá. Ebből 1800 fő volt önkéntes.⁴⁵ Ezt azért fontos megemlíteni, mert az önkéntes csapatok harcértéke meglehetősen változó volt. Ha tágabb térben vizsgáljuk a szabadságharc során honvédszászlóaljja alakuló önkéntes csapatokat akkor ki kell emelni, hogy kitűnően teljesített a 47., 48., 55., vagy éppen a 87. honvédszászlóalj is. Közülük a szabolcsi 48-asok például olyan teljesítményt nyújtottak, hogy a lekiválóbbnak tartott 3. és 9. honvédszászlóalj katonái 1849. július 2-án „testvéreikké” fogadták őket.⁴⁶ Az Erdélyben harcoló 55. és 87. zászlóaljak közül pedig az utóbbi még önkéntes alakulatként messze a legvitézesebb zászlóaljnak bizonyult a Czetz vezetésével megvívott feketehalmi ütközetben.⁴⁷ Az őrnagy táborában is megtalálhatók voltak azok a jó harcértékű önkéntes mozgó nemzetőr zászlóaljak, amelyek később honvédszászlóaljjá szerveződtek: a torda-aranyosszékiek a 75-ös, a marosszékiek a 87-es, a szatmáriak a 88-as sorszámot kapták meg a honvédszászlóaljak sorában. A nemzetőrök

⁴² SÜLI 2011a, 99. p.

⁴³ BONA GÁBOR: *Az 1848/49-es szabadságharc örmény hősei*. Országos Örmény Önkormányzat. Budapest, 1995. 11. p.

⁴⁴ Az OHB elnöke a főparancsnoki kinevezésben azt írta, hogy „A haza megvárja, hogy Ön e fontos megbízatásának azon eréllyel feleljen meg, melly Erdélyben szükségesebb, mint bárhol máshelyütt.” Lásd: MNL OL, 1848/1849-i minisztériumi levéltár, Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány, Kormányzó-elnökség, Általános iratok (H 2), 1848/3540.

⁴⁵ Az új erdélyi fővezér, Bem tábornok kinevezését követően az OHB komoly mennyiségű felszerelést és számottevő erősítést is küldött (két teljes reguláris zászlóalj, 4,5 századnyi könnyűlovas, két egész, valamint egy félüteget, továbbá négy nemzetőrzászlóalj, négy század nemzetőrlovas, illetve a 4., 27., 31., és 55. honvédszászlóaljak egyes századai). A kisebb egységeket beolvastották a nagyobbakba, a rosszul felszerelt alakulatokat vagy megfelelő fegyverekkel és ruházattal látták el, vagy pedig a háttországba vezényelték, esetleg elbocsátották őket.

⁴⁶ KEDVES GYULA: *Szabolcs a hazáért*. Heraldika Kiadó. Budapest, 2002. 9. p.

⁴⁷ SÜLI ATTILA: *A honvédség szervezése Erdélyben 1849-ben*. Acta Siculica 2014-15. évf. 212. p.

többségének hazaküldése előtt a gyalogságnak csak valamivel több mint 50%-a rendelkezett lőfegyverrel, a többi kaszával, lándzsával volt felszerelve.

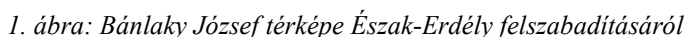
December 8-án ezek közé az állapotok közé érkezett meg Szilágysomlyóra az új fővezér, Józef Bem. Kossuth a pozícióra korábban Csuha Antal ezredest szemelte ki, azonban a szerbek ellen eredményesen teljesítő törzstiszt betegség miatt nem vállalta a megbízatást, ezért november 29-én a lengyel veterán kapta azt a kulcsfontosságú feladatot, hogy akadályozza meg a császári erők kijutását az Alföldre, valamint, hogy foglalja vissza az elveszett országrészt.

Bem tábornok elégedett volt Czetz tevékenységével. Az őrnagy lett a tábornoki főnöke is, habár Czetz inkább alvezérként működött Bem mellett, mivel a lengyel tábornok maga tervezte hadműveleteit. Viszont Czetz tervét Kolozsvár visszafoglalására Bem elfogadta, csupán annyit változtatott rajta, hogy a nagybányai balszárnnyal tette meg a fő csapásmérő erőnek, mivel Puchnerék itt csupán Katona Miklós korábban legyőzött csapatait sejtették, nem pedig a magyarok legjobban képzett erőit. A terv szerint a balszárnnyal és a Czetz által vezetett középhadnak egyidejűleg kell támadásba lendülnie Désig, illetve Hídalmásig, majd mikor köztük létrejön az összeköttetés, Riczky jobbszárnnya is előrenyomul és Kolozsvárnál egyesülve visszafoglalják a várost. Bem a főhadiszálláson történt egyeztetések után átvette a közvetlen parancsnokságot a balszárnny felett.

Puchner ezzel párhuzamosan támadást tervezett Nagyvárad felé. A szabadságharc alakulására a császáriak kijutása az Alföldre akár végzetes következményekkel is járhatott volna, hiszen ezzel egy időben indult meg Windisch-Grätz herceg összpontosított támadása a Dunántúlon, ami hamarosan arra kényszerítette az OHB-t és az országgyűlést, hogy székhelyét Debrecenbe helyezze át. Schlick Felvidéken előretörő hadteste pedig könnyedén hatalmába kerítette Kassát. Ha ebben a válságos időszakban Puchner erői is áttörik a magyar védelmet az jóformán lehetetlen helyzetbe kényszerítette volna a szabadságharc politikai és katonai vezetőit.

A támadást a császáriak két csoportosítást kialakítva indították meg. A Wardener- és Urban-dandár (2700 gyalogos, 290 lovas, 11 löveg) Csucsá elfoglalására, Jablonski ezredes (1000 gyalogos, 110 lovas, 2 ágyú) pedig figyelemelterelő céllal Czetz ellen indult. A felvonuló erőket nagyszámú, valamivel több, mint 30000 román felkelő is többé-kevésbé támogatta Avram Iancu, Florian Micas és Daniel Buteanu vezetésével. A támadásra készülő reguláris császári csapatok száma azért volt ilyen meglepően alacsony, mivel a háromszékiek december 5-i szászhermányi diadala után Brassó közvetlen veszélybe került, ezért szükséges volt, hogy erősítést küldjenek a város védelmére. Puchner a Bánságba is indított egy különítményt, amely december 14-én a temesvári várórség csapataival közösen feltörte az aradi magyar ostromzárát. Ezek mellett a helyőrségi feladatokat ellátó erőkről is fontos említést tenni.

December 20-án Czetz három részre osztotta csapatait. Szurdok irányába ő, a schwechati csatában is példás teljesítményt nyújtó Szabó Ferdinánd határőr százados az őrnagy jobbszárnyát biztosítva Tihó felé tört előre. Kemény Zsibónál maradt a tartalékkal. Czetz csapatai Szurdoknál ütköztek meg Jablonski ezredessel. A környező magaslatokat megszállva tartó császári csapatok keményen védekeztek, még Czetzet is eltalálták a bal vállán, de szerencséjére a golyó csak horzsolta őt. A komoly ellenállás miatt a két székely határőrzászlóaljból álló gyalogságot Mikes ezredes hátrébb vonta. Ezt látva a császáriak

12

elhagyták kedvező pozícióikat, hogy kihasználják az ellenfél látszólagos megingását. Czetz lövegei ekkor ismét megfutamították a román népfelkelőket, a reguláris csapatokat pedig a Szamoson átkelő, majd az ellenséget oldalról és hátulról megtámadó Mátyás-huszárok és a szemből ismét rohamra induló határőrök törték meg, s előbbieket egészen Désig üldözték is az ellenséget. Czetz az ütközet után visszatért Zsibóra.

Bem december 20-án Kisnyiresig nyomult előre. Innen küldött utasítást Czetznek, hogy kövesse őt a Szamos völgyébe. December 22-én már Kápolnán álltak a vezérőrnagy erői, amelyek sikeresen visszaverték Jablonski éjszakai rajtütését is. A legyőzött császári dandár Bethlenre, majd Besztercére húzódott vissza. Ugyanezen a napon indult el Czetz, hogy egyesüljön Bemmellel. A Kolozsvár felé vezető úton a tábornok Apahidánál Wardener előőrseit futamította meg, aki - nem látva esélyt Kolozsvár megtartására⁴⁹ - Nagyenyedre vonta vissza csapatait, ahol december 26-án szörnyethalt, amikor leesett lováról. Helyét Losenau ezredes vette át.

A Szamosújvár felől érkező Czetz egyesült Bemmellel és december 25-én közösen vonultak be a katonai erőktől mentes Kolozsvárra. A Riczkó és a magyar főerők közé ékelődött Urban ugyan sikeresen kimanőverezte a „harapófogóból” és Besztercén egyesült is Jablonskival, azonban utóvédje fogságba esett.⁵⁰

Kolozsvár visszaszerzése a város stratégiai jelentősége mellett azért is fontos volt, mivel így a végrehajtó hatalom és a törvényhozás január elején, az összpontosított császári támadás gyors előretörése miatt veszély nélkül tehetette át székhelyét Debrecenbe. Az észak-erdélyi sikerek reményt is jelentettek egy olyan időszakban, amikor a honvédcsapatok majd minden hadszíntéren kudarcot vallottak, vagy éppen a máshol bekövetkező vereségek miatt voltak kénytelenek területeket feladni, ahogy az a bácskai, bánági erőkkel is történt.

Czetz december 29-én bevonult Tordára, hogy a Nagyenyedről Gyulafehérvárra hátráló Losenau-dandárt sakkban tartsa és jelenlétével elhitesse a császári hadvezetéssel, a magyar főerők következő célja Nagyszeben elfoglalása lesz, holott Bem Beszterce felé vette az irányt. A december 30-án alezredessé előléptetett⁵¹ Czetz mellett ott volt a 11. honvédszászlóalj, négy nemzetőrszázad, a Kress-svalizserek⁵² és egy hatfontos üteg. Tordán az ellenség által

⁴⁹ NYÁRÁDY GÁBOR: *Advent fekete-sárgában - Pákei Lajos levelei Kolozsvár megpróbáltatásairól 1848 őszén*. H.K. 1998. évf. 4. sz. 940. p.

⁵⁰ CSETRI ELEK: *Nagybánya és vidéke az 1848-49. évi szabadságharcban*. H.K. 2002. évf. 3. sz. 682. p.

⁵¹ BONA GÁBOR: *Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban*. Heraldika Kiadó. Budapest, 2000. 148. p.

⁵² Az olasz legénységű 7. (Kress) könnyűlovasezred egyik fél századát 1848. október 4-én Nagyváradon lefegyverezte a városi nemzetőrség. A katonák ezután felesküdték a magyar alkotmányra és csakhamar az erdélyi hadszíntérre vezényelték őket. Lásd: KEMÉNY 2016, 433. p.

hátrahagyott nagy mennyiségű hadianyag is magyar kézre került, amit Czetz Nagyváradra szállíttatott át.

Bem Kolozsvár környékének parancsnokává Tóth Ágostont⁵³ nevezte ki, a fegyverletételre hajlandó román felkelőknek pedig amnesztiát hirdetett. A tábornok ezt követően december 27-én 3600 gyalogossal, 860 lovassal és 18 löveggel Urban és Jablonski után indult. A különváló Riczko Ignác Naszódról, Bem pedig Besztercéről üzte ki a császári erőket, amelyek a Borgói-szorosba húzódtak vissza. A tábornok a pihenő és az utánpótlás beérkezése után 1849. január 4-én támadta meg a császáriak védelmi állásait Tihucánál. Urban ezredes hasztalannak látta az ellenállást, ezért csakhamar megkezdte a Bukovinába való átkelést. Bem azt tervezte, hogy követi és teljesen megsemmisíti Urbanékat, azonban rádöbbsent, hogy így csak pusztulás várna megtépzott seregére, ezért csupán egy kisebb különítménnyel indult üldözésükre, amivel január 5-én Vatra Dorneinál újabb csapást mért az ellenségre, ráadásul ezzel a kis bukovinai akcióval jókora riadalmat is keltett a császári hadvezetés soraiban.

Mivel a császáriak lemondtak bárminemű támadásról Czetz alezredes első számú feladata a román felkelők lefegyverzése lett volna, azonban ezt csekély létszámú katonájával csak lassan tudta elvégezni, mivel nagyobb távolság megtétele esetén könnyen elvághatták volna Tordától. Erőinek elaprózása pedig végzetes következményekkel is járhatott volna.⁵⁴ Hiába kérte Tóthot és Beöthy, hogy küldjenek Kolozsvárról erősítést, a város katonai és polgári vezetése nem segíthetett, hiszen ők is csak csekély, részben rosszul felszerelt erőkkel rendelkeztek.⁵⁵

Nagyenyed környékén ekkor nagyszámú román felkelőereg gyülekezett Czetz sakkban tartására.⁵⁶ Ez a magyarok ellen felingerelt tömeg Axente Sever vezetésével január 8-áról 9-ére virradó éjszaka betört Nagyenyedre, ahol hatalmas mészárlást rendeztek a város lakói között.⁵⁷ Czetz emiatt nem vonható felelősségre, mivel ennek megakadályozására törekvései ellenére sem volt módja, másrészt a románoknak hirdetett amnesztia miatt a magyar vezetés ekkor még türelmesen várt azok fegyverletételére. Nagyenyed után ez megváltozott. Czetz a tragédiáról értesülve a Nagyenyed környékén rekedt tülekők felkutatására január 11-én a svalizséreket és két század honvédet küldött a városba.⁵⁸

⁵³ CSENDES LÁSZLÓ: *Felsőszopori Tóth Ágoston Rafael honvédezredes, térképírásunk úttörője*. H.K. 1981. évf. 4. sz. 601. p.

⁵⁴ HERMANN RÓBERT: *Örmények a szabadságharcban - Bona Gábor: Az 1848/49-es szabadságharc örmény hősei; Kedves Gyula: Czetz János, a szabadságharc legifjabb tábornoka* -. H.K. 1997. évf. 2. sz. 398. p.

⁵⁵ SÜLI ATTILA: *Beöthy Ödön országos teljhatalmú biztos iratai*. H.K. 2013. évf. 1. sz. 234. p.

⁵⁶ EGYEDI ÁKOS: *Erdély 1848-49 II. Pallas-Akadémia Könyvkiadó*. Csíkszereda, 1999. 28. p.

⁵⁷ BONA GÁBOR, ET AL.: *1848-49 – A forradalom és szabadságharc képes története*. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó. Budapest, 2009. 250. p.

⁵⁸ KEDVES 1996, 28. p.

Ebben az időszakban az alezredes feladatai közé tartozott az is, hogy újjászervezze Torda nemzetőrségét, azonban ez a lakosság alacsony morálja miatt csak nagyon lassan haladt. Czetz Beöthy kormánybiztoshoz írt, január 16-ai levelében ezt a helyiek egy nagyenyedihez hasonló tragédia megismétlődésétől való félelmével magyarázta.⁵⁹ Ennek ellenére kiemelendő, hogy Beöthy felszólítására a város lelkesebb lakosai rövid időn belül több önkéntes vadászcsapatot is létrehoztak.⁶⁰

Az észak-erdélyi sikerekkel párhuzamosan megtört a háromszéki székely ellenállás. A Gábor Áron által, a fülei hámorban megkezdett ágyúöntés komoly segítséget jelentett a Dobay Károly vezette székely haderőnek, amely a kezdeti sikerek (hídvégi, szászhermányi, felsőrákosi ütközetek) után december 24-én Hídvégnél és Felsőrákosnál is kisebb vereségeket szenvedett. Ezt követően a háromszékiek nagy része a kimerültség és a nagy hideg miatt visszatért otthonába.⁶¹ A meggyengült székely sereg vezetői így január 2-án, Árapatakon egyezséget kötöttek Gedeon altábornaggyal. A háromszékiek hűségesküt tettek a császárnak és lefegyverezték önmagukat, cserébe pedig amnesztiát kaptak.⁶²

VI. Félresikerült hadjárat Nagyszeben ellen

Bem január 13-án Marosvásárhelyre érkezett 3450 gyalogossal, 640 huszárral és 18 ágyúval. A székelyek támogatására egyelőre nem számíthatott és Észak-Erdélyben hátrahagyott helyőrségeit sem vonhatta magához. Emiatt utasította Czetzet, hogy induljon Nagyszeben felé. A császáriak hadműveleti bázisát közösen kellett elfoglalniuk.

Puchner 3340 katonával, illetve egy üteggel, valamint egy félüteggel vonult fel Bem megállítására és január 17-én Gálfalvánál meg is támadta a lengyel tábornok csapatait, de Bem szívós ellenállása, majd a magyar szárnyak erőteljes ellentámadása visszavonulásra kényszerítette erőit. A gyors magyar sikerek olyannyira megrémítették a császári hadvezetést, hogy Nagyszebenbe érve Puchner a biztonság kedvéért a Vöröstorony-szoros felé indította hadipénztárát, számos tisztje nemtetszését kiváltva ezzel.

Czetz január 17-én Tordáról elindulva, Felvinc, Marosújvár és Elekes érintésével 19-én Balázsfalvára érkezett, ahonnan előző nap néhány magyar ágyúlövés után kihátráltak a román felkelők. Az alezredes a településre érve megtiltotta csapatainak a nagyenyedi események megtorlását, habár nyilvánvalóan mindannyian bosszúvágytól égtek. A magyar lovasság

⁵⁹ SÜLI ATTILA: *Erdély nemzetőrségének újjászervezése és működése 1849-ben*. H.K. 2014. évf. 2. sz. 402. p.

⁶⁰ SÜLI ATTILA: *A szabad- és vadászcsapatok szervezése és működése Erdélyben 1849-ben*. H.K. 2012. évf. 2. sz. 415. p.

⁶¹ CSIKÁNY TAMÁS: *A háromszéki kisháború 1848 decemberében*. H.K. 2007. évf. 3. sz. 866. p.

⁶² EGYED ÁKOS: *Háromszék 1848-1849*. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1978. 163. p.

viszont Pálffy őrnagy vezetésével a szomszédos Monorán szétkergethetett egy kisebb román tábort.⁶³ A dandár végül január 20-án éjszaka egy hosszú, kimerítő, Balázsfalva után „úttalan utakon” végrehajtott menetet követően érkezett meg Vízaknára. Ekkor a teljes 11. és a 4. századot felvonultató 31. honvédszászlóalj, valamint egy-egy század Mátyás-huszár és Kress-svalizsér, illetve egy-egy hat- és háromfontos üteg állt Czetz rendelkezésére.

Puchner sem maradt tétlen ezekben a napokban, felkészült Nagyszeben védelmére. Kistoronyra rendelte a Losenau-dandárt Czetz feltartóztatására. Kalliány tábornok Nagyszeben északi védműveiben készült a harcra, Riebel őrnagy csapatai pedig a szenterzsébeti dombokon foglaltak állást. Összesen 4280 gyalogost, 520 lovast és 22 ágyút sorakoztattak fel. Bem 4500 gyalogossal, 450 huszárral és 3 üteggel állt Nagycsűrön, ahonnan 20-án éjjel üzenetet küldött Czetznek, felszólítva őt a másnapi ütközetben való részvételre. Azonban a levél, amelyet John Paget nemzetőr százados, parancsőrtsízt igyekezett kézbesíteni, nem érkezett meg alvezérhez, ugyanis az angol születésű Paget és Czetz elkerülték egymást.

Másnap reggel indult meg Bem támadása, ami alapvetően ekkor még korai volt, hiszen Czetzcel együtt sem rendelkezett volna a kellő erőfölénnyel. A magyar balszárnyat Kiss őrnagy, a derékhadat Mikes Kelemen ezredes vezette. A jobbszárnyat Czetz csapatai alkották volna. Reggel 7 órakor Bem éppen csapatait rendezte, amikor a császári tüzérség célba vette a vezérőrnagyot és táborkarát. Ekkor esett el Mikes ezredes. Ezután mindkét fél többször is sikertelenül támadta a másik pozícióit: a magyar rohamokat császári ellentámadások követték. A kora délutáni órákban Puchner - látva, hogy Czetz csapatai távolmaradnak az ütközettől, - balszárnyának bevonásával megfutamította a magyar gyalogságot. Bem lovassága és tüzérsége a menekülőket fedezve éppen Nagycsűr felé hátrált, amikor végre megérkezett Czetz.

Az alezredes nem kapta meg utasítását, de öntevékenyen két oszlopra osztotta csapatait és reggel 9-kor elindult Vízaknáról. Az egyik oszlopot Czetz, a másikat Dobay József vezette. Előbbi Kiscsűr felé indult el az országúton, utóbbi pedig toronyiránt haladt Nagyszeben felé. A Czetz oszlopának elővédjét vezető és a környéket elméletileg ismerő Pálffy Domonkos őrnagy azonban egy órással később vezette Nagyszebenhez a csapatokat. Czetz és Dobay végül a kora délutáni órákban, a harcteret északnyugatról határoló dombokon tűnt fel és tüzérségükkel lövetni kezdték a császáriakat, viszont látva, hogy Puchner Kalliány dandárját küldte ellenük és hogy a magyar csapatok, s így saját helyzetük is reménytelen, a Vízaknára, majd Ladamosra történő visszavonulás mellett döntöttek. Az alezredesék akciójának mindenestre annyi eredménye volt, hogy zavart okoztak a császáriak soraiban és pusztá jelenlétükkel meggátolták

⁶³ LENKEFI FERENC: *Szalay Elek visszaemlékezései 1848-49-re*. H.K. 1993. évf. 1. sz. 162. p.

Bem gyalogságának üldözését, valamint sikerült elérni azt, hogy a 4. honvéd- és az egyik határőrszászlóalj visszaforduljon és felvegye a harcot az ellenséggel, ha csak egy rövid időre is. A magyar csapatok 240 katonát, öt ágyút és négy társzekeret vesztek. A császáriak közül 94 ember elesett és további 121 megsebesült.⁶⁴

Bem Szelindekre rendelte Czetet és Medgyesről Kemény Farkast is. A magyar sereg lőszerének nagy részét elhasználta az ütközetben, de Bem mégis szeretett volna kitartani a Kossuth által ígért és a Székelyföldről várható erősítés megérkezéséig, ezért is küldte Kiss Sándort egy határőrszászlóaljjal és határőr-huszárokkal a székelyekhez. Remélte ugyanis, hogy az őrnagy minél előbb fegyverbe tudja hívni a népet.⁶⁵ A tábornok sokáig neheztelt Czetzre késlekedése miatt, az elsőszámú felelőst, Pálffy őrnagyot pedig január 26-án menesztette is. Czetz hidegvérét jelzi az, hogy hasonló helyzetekben a szabadságharc katonái gyakran összekülönböztek, hangot adtak sérelmeiknek, a fiatal alezredes azonban saját igazának tudtában alázatosan alárendelte magát előljárójának a fontosabb cél érdekében.

Puchner magához rendelte Gedeon dandárját, ugyanis a győzelem kihasználása érdekében ellentámadásra készült, ami végül január 24-én indult meg Szelindek ellen. A Kalliány tábornok vezetése alatt csoportosuló fő csapásmérő erő Nagycsűr felől lendült támadásba, a kerülőútra küldött Riebel őrnagynak pedig északnyugat felől kellett hátbatámadnia a magyar csapatokat. Utóbbival szemben Czetz állt a 11. és a 31. honvédszászlóaljjal, egy század Mátyás-huszárral, és hat löveggel. Az ütközet heves tüzérségi párbajjal kezdődött, ami a magyar fél sikerét hozta. A 11. honvédszászlóalj bátor katonái ráadásul meglepetésszerű akciójukkal majdnem megszerezték egy teljes ellenséges üteget is. Egész délután kemény harc folyt a két sereg között, a magyarok végig szilárdan tartották pozícióikat. Végül Puchner este 8 óra tájékában visszahúzódott Nagycsűrre. A magyar csapatok másnap a császáriak ellen vonultak. Bem a lovassággal és a tüzérséggel Vízakna, Kemény Farkas pedig a gyalogsággal Szelindek felől fenyegette Puchner erőit. A támadást látva az ellenség a nagyszebeni védelmi állásokba vonult vissza.

Bem az erősítések beérkezését a kedvezőbb fekvésű Vízaknán akarta bevárni. Kemény Farkas alezredest a 11. és az 55. honvédszászlóaljjal, egy század Mátyás-huszárral és egy üteggel Dévára küldte, azzal az utasítással, hogy egyesüljön a Délvidékről érkező csapatokkal, majd

⁶⁴ BÁNLAKY JÓZSEF: *Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának története I.* Grill Károly Könyvkiadóvállalata. Budapest, 1930. 322. p.

⁶⁵ Kissnek és Gál Sándornak köszönhetően február során beindult a székely újoncozás, ami a későbbiekben nagyszámú lelkes katonával látta el az erdélyi magyar csapatokat. Lásd: HERMANN RÓBERT: *Az 1848-1849. évi magyar szabadságharc.* In: Hermann Róbert (szerk.): *Magyarország hadtörténete III.* Zrínyi Kiadó. Budapest, 2015. 155. p.

térjen vissza a főerőhöz. Ezt a feladatot az alezredes egy kisebb különítménnyel is végre tudta volna hajtani, ráadásul a vele elküldött csapatok az erdélyi hadsereg élmezőnyébe tartoztak.

Január 31-én, Kemény és Bem Szelindekről való elindulásának napján Czetz figyelemelterelésként a 4. honvédszászlóaljjal, a Kress-svalizsérékkel és egy üteggel meglepetésszerű támadással kiűzte Nagycsúrról a császári elővédet, majd 40-50 fogollyal, valamint az ellenség néhány poggyász- és lőszeresszekerével folyamatos csatározás közben Szelindekre, majd Vízaknára vonult vissza, ahol a következő napokban 2305 katona 24 löveggel várta a Czetz által megerősített, jól védhető sóbányákban a császáriakat. A fiatal alezredes egy különítménnyel február 2-án Kiscsúrra küldetett rekvirálás céljából.⁶⁶

Ezekben a napokban jött létre a magyar táborban egy lengyel légiós század, amit hadifoglyokból szerveztek. Az egység a későbbiekben jellemzően Czetz irányítása alatt állt.⁶⁷

A lengyel katonák morálja viszont hagyott maga után kívánnivalót, mivel többen is megszöktek, emellett az altisztek nagyrésze is megbízhatatlannak bizonyult.⁶⁸

Puchner február 1-én Brassó és Nagyszeben magisztrátusaival egyetemben a Havasalföldön álló Lüders orosz tábornok katonai segítségét kérte, hogy a brassói és a nagyszebeni helyőrségi csapatokat is összevonhassa a Bemék elleni harchoz. Február első napjaiban Szkarjatyin ezredes Nagyszebenbe, Engelhardt tábornok pedig Brassóba vonult be egy-egy cári dandár élén.⁶⁹

VII. „Négy nap dörgött az ágyú Vízakna s Déva közt”

Puchner 8138 emberrel és 5 üteggel lendült támadásba február 4-én délelőtt. Bem Zsurmayt a bal-, Bethlent a jobbszárnyra állította. A középhadat személyesen vezette, Czetzet pedig alvezérként maga mellett tartotta. A honvédek már négy órája védekeztek, amikor Zsurmayt megpróbálták átkarolni, de az őrnagy ellentámadásba lendült és visszavonulásra kényszerítette Riebelt. Ezt látva a császári derékhad is hátrálni kezdett, ezért Bem az ellenség hatékonyabb lövetése érdekében előretolta csapatait. Czetz ezt kifejezetten ellenezte, ugyanis a megerősített állások elhagyásával elkerülhetetlenné vált, hogy a magyar csapatok felfedjék csekély létszámukat az ellenség előtt. Az elkövetkező események Czetz elképzeléseit igazolták.⁷⁰

⁶⁶ MAKRAY 1870, 139. p.

⁶⁷ KACNELSON, DORA – KOVÁCS ISTVÁN: *Edmund Slaski emlékiratai és az erdélyi lengyel légió*. H.K. 1993. évf. 2. sz. 145. p.

⁶⁸ KOVÁCS ISTVÁN: „...Mindvégig veletek voltunk” – *Lengyelek a magyar szabadságharcban*. Osiris Kiadó. Budapest, 1998. 217. p.

⁶⁹ HERMANN RÓBERT: *Forradalom és szabadságharc 1848-49*. Kossuth Kiadó. Budapest, 2009. 65. p.

⁷⁰ CZETZ 2001, 58. p.

Puchner megállította a hátráló csapatokat és három friss zászlóaljjal ellentámadást indított erős tüzérségi tűz fedezetében, így előbb a magyar középhad, majd a balszárny is visszavonult állásaiba, ahonnan rövidesen menekülni voltak kénytelenek. Bem a tüzérséggel a végsőkig kitartott. Az ágyúk közül 15 került az ellenség kezébe, kettőt pedig a magyar tüzérek Csetz parancsára beszögeltek. Ez a helyzet azért állt elő, mert Bem kikötötte a főhadiszállás parancsnokának, Bauer őrnagynak, hogy a poggyászkocsik csak az ő parancsára vonhatók ki a faluból. A nagy kavarodásban viszont nem adta ki az erre vonatkozó utasítást, így a szekerek elállták az ágyúk útját, amelyek így feltorlódtak a szűk főutcán.

Zsurmay csapatai Medgyes, a többiek Szerdahely felé vonultak vissza. Losenau ezredes lovassága csak későn indult üldözésre, ráadásul a nagy hideg, a sötétség beállta és a csapatok kimerültsége miatt nem is ért el eredményt. A magyarok katasztrofális vereséget szenvedtek. Rengeteg felszerelést és 800 embert veszítettek. Ez majdnem 35%-os veszteség. A császáriak kezébe került a hadműveleti iroda egy része a hadipénztárral együtt. A lőszer is szinte teljesen elfogyott. A tábornokot lövés érte a bal karján, a császári katonától pedig Csetz hadsegédjének, Simonyi Simonnak kellett megmentenie. Puchnernek 92 katonája esett el és 140 sebesült meg. A császáriak zsákmánya hatalmas volt.

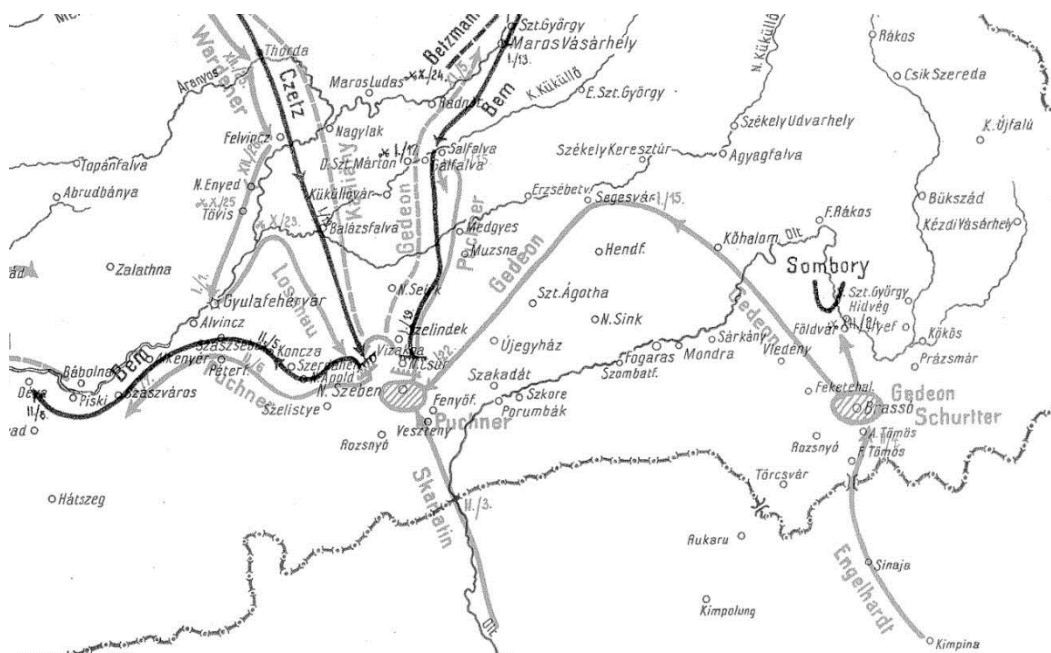
A magyar csapatok Szerdahelyen töltötték az estét, a sebesülteket a szekerekkel pedig Szászsebesre küldték tovább. Ennek hírére Gyulafehérvárról a magyar csapatok visszavonulási útjának elzárására Bartels ezredes öt gyalogos- és egy lovasszázaddal, valamint román felkelőkkel kiegészülve Szászsebesre indult, ahol fogságba ejtették a sebesülteket, ötvenet közülük pedig lemészároltak. Február 5-én a kimerült honvédek megtisztították az ellenségtől a fallal védett várost, majd felkészültek a védekezésre és végre pihenőhöz is jutottak. Délután a Losenau ezredes által vezetett császári elővédandár megérkezett Szászsebeshez, de látva, hogy a magyar csapatok befészkeltek magukat a városba, inkább visszahúzódott.

Másnap délelőtt Puchner teljes seregét felvonultatta és megadásra szólította fel a magyarokat. Bem hosszas alkudozásba kezdett, hogy az így nyert idő alatt csapatai Szászváros felé indulhassanak. Csetzcel az élükön a honvédeknek sikerült is kicsúszniuk a császári csapatok formálódó ostromgyűrűjéből. Útközben román felkelőkbe ütköztek, de a menetet vezető Csetz sikerrel szétkergette őket Bethlen lovasságának közreműködésével. A császáriak sikertelenül üldözték Bem csapatait.

A románok által megszállt Szászváros rövid, heves rohammal való elfoglalása után⁷¹ Bethlen Gergely önként vállalta a Kemény Farkassal való kapcsolatfelvételt. Bem így megtudta, hogy

⁷¹ Csutak Kálmán alezredes, aki élete végéig kritikusan és elfogult rosszindulattal beszélt Csetz Jánosról, emlékirataiban megemlíti, hogy Csetz vezetésével a város elfoglalása előtt egy 12 fős felderítőcsapat lovagolt

Puchner február 7-én Daun őrnagyot és a Kalliány-dandárt küldte a város ellen, a honvédek azonban sikeresen védekeztek és még a Beke őrnagy által vezetett bihari lovas nemzetőr osztály, valamint két század honvéd is a harctérre érkezett, sőt Kemény csapataira is számítottak. Ekkor azonban a bihariakat az ellenség tűzérségi tüze hirtelen megfutamította és menekülés közben több alakulatot is magukkal rántottak. Kemény Farkas sem érkezett meg, Bem jobb kezének középső ujját pedig ellőtték.⁷³ Az egyre rosszabb helyzetben a vezérőrnagy Czetznek adta át a parancsnokságot, ő maga pedig Dévára indult az erősítés felvétele érdekében. Az alezredes a megmaradt csapatok rendezettségét megőrizve, harcolva vontatott vissza az 1200 főre apadt dandárt a Sztrigyen túlra,⁷⁴ majd csatlakozott Bemhez, aki a Damjanich által küldött, Hrabovszky György vezette 4100 katona és 12 löveg fölött másnap átvette a parancsnokságot.

előre, két ágyúval, amiket, miután román felkelők meglepetésszerűen rájuk lőttek, hátrahagytak a menekülés érdekében. Habár a felderítő vállalkozás elképzelhető, az minden bizonnyal az alezredes fantáziájának szüleménye lehet, hogy Czetz ehhez ágyúkat is igénybe vett volna, főleg úgy, hogy egy csekély csapattal indult Szászváros felé. Lásd: CSUTAK KÁLMÁN: *Aradi fogságom alatt írt adatok az 1848/9 évi szabadságharc, különösen az Erdély havasai ellen vezetett hadjáratról*. Heckenast Gusztáv kiadója. Pest, 1868. 20. p.

⁷³ NYÁRÁDY GÁBOR: *Elfelejtett írás Bem tábornok erdélyi hadműveleteiről*. H.K. 1993. évf. 2. sz. 108. p.

20

VIII. A piski ütközet

Bem immár 6500 gyalogost, 1000 lovast és 26-28 ágyút vonultatott fel. Ezzel szemben Puchner 7000 gyalogossal, 1000 lovassal és 26 ágyúval rendelkezett. Ebből Cernoevics százados 1740 gyalogossal Vajdahunyadnál, a Maros jobb partján, a Sztrigy és a Maros összefolyásánál pedig további 700 császári katona és nagyszámú román felkelő állt. Az ütközet előtt a betegeskedő Puchner a Coppet-dandárt Szászsebesen hagyta, hogy az a várható győzelem után az újra fegyvert ragadó székelyek ellen indulhasson. Február 8-án a Piskin álló Kemény Farkas jelentést tett az ellenség agresszivitásáról és kifejezte aggodalmát arról, hogy szemből és oldalról is bármikor megtámadhatják, ezért a seblázzal küzdő Bem Csetz alezredest egy zászlóaljjal, két huszárszázaddal és egy üteggel útnak indította a piski hídra, aminek fontosságát jól érzékeltették szavai: „*Induljon és tegye meg, amit megtehet. Ha a híd elveszett, Erdély is elveszett.*”⁷⁵

A császári támadás másnap reggel indult meg Szászváros irányából.⁷⁶ A tüzérségi párbaj nem hozott eredményt, ezért Kalliány támadást vezényelt gyalogságának, amit azonban a magyar csapatok megállítottak a Sztrigy bal partján. A sikeren felbuzdulva két honvédszászlóalj átkelt a folyón, de a császáriak csakhamar visszanyomták őket, így a híd is elveszett. Kalliány erőinek térnyerését megakadályozandó Kemény egy század Mátyás-huszárt küldött rohamra. A támadás megállította a császáriak térnyerését, habár jelentős véráldozatokkal járt, még Horváth Miklós kapitány is elesett.

Ekkor, 11 óra tájékában⁷⁷ érkezett meg Csetz, aki átvette az ütközet irányítását. A császáriak csakhamar újabb támadást indítottak a hídnál, a Máriássy-sorgyalogezred III. zászlóalja azonban megállította az előretörést. A velük szemben álló Bianchi-ezred lengyel katonái fehér kendőt tűztek szuronyaikra és barátkozni kezdtek a magyarokkal. A mai napig tisztázatlan, hogy mi is zajlott le ekkor a hídon és környéken. Kemény, majd Csetz is a helyszínre sietett, hogy megtudják a harc szünetelésének okát, a császári tisztek azonban megpróbálták lefegyverezni őket, ezért Csetz hátrakiáltott a távolabb álló magyar sorgyalogosoknak és tüzéreknek, akik sortűzükkel lesöpörték az ellenséget a hídról.⁷⁸ Csetz ezután megállította a császáriak újabb támadását, amely során Losenau ezredes is halálos sebet kapott.

⁷⁵ CZETZ 2001, 63. p.

⁷⁶ Cernoevics százados csapatai Alsó-Pestesig nyomultak előre, de nem avatkoztak harcba.

⁷⁷ KÖVÁRI LÁSZLÓ: *Erdély története 1848-49-ben*. Emich Gusztáv nyomdája. Pest, 1861. 182. p.

⁷⁸ Egyes források szerint itt a frissen beérkező 24. honvédszászlóalj lőtt a hídon lévő tömegre, mivel nem tudták mire vélni az eseményeket. Lásd: HERMANN RÓBERT: *A piski ütközet*. In: Eperjessy László – Nagy Mézes Rita (szerk.): *Sorsdöntő csaták a magyar történelemből*. Kossuth Kiadó. Budapest, 2013. 128. p.

Ekkor érkezett meg Bem az erősítésekkel. A magyar csapatok átkeltek a Sztrigyen és ellentámadásba lendültek, ami azonban csakhamar kudarcba fulladt. A dragonyosokkal⁷⁹ és császári huszárokkal szemben lévő Mátyás-huszárokat és bihari nemzetőrlovasokat egy ellenséges zászlóalj, illetve a császári tüzérség tüze megfutamította, menekülésük pedig magával rántotta az előretörő csapatok jelentős részét. Sokan szintén futásnak eredtek, mivel a reggel óta harcoló zászlóaljak felváltását visszavonulásnak hitték. A magyar hadrend felbomlott. A menekülőket csak a Czetz által felállított, székely határőrökből és Mátyás-, valamint Württemberg-huszárokból álló kordon tudta megállítani Dédács és Szentandrás között, mégpedig úgy, hogy az országutat a huszárok elzárták a menekülők elől, akik így a környező domboldalak felé voltak kénytelenek kanyarodni, ahol viszont a székelyek álltak kordont. A nap legkritikusabb pillanatában tehát Czetz megmentette a honvédsereget az újabb vereségtől és mire a császáriak átkeltek a Sztrigyen már újrarendezte a magyar csapatokat.

Puchner heves tüzérségi tűzzel kívánta megbontani ellenfelei hadrendjét. Ez viszont azzal járt, hogy estére elfogyott tüzérségi lőszere. Bem ezt kihasználva általános támadást rendelt el és visszavonulásra kényszerítette a császári erőket. A honvédek 650-700, Puchnerék 684 embert vesztek. Utóbbiak vereségéhez hozzájárult az is, hogy a Coppet-dandár és a közelben álló, együttesen 2400 főt számláló különítmények sem avatkoztak harcba.⁸⁰

A Piskinél aratott győzelemmel elhárult az erdélyi hadsereget fenyegető katasztrófa veszélye, sőt ismét magyar kézbe került a kezdeményezés. Ez az erdélyi harcok szempontjából sorsfordító ütközet Czetz János leleményessége és elképesztő hidegvére nélkül biztosan vereséggel ért volna véget, hiszen a menekülők feltartóztatására más tisztt nem tett kísérletet.

IX. A medgyesi ütközetől Erdély felszabadításáig

Puchner a vereség után Szászsebesre, illetve annak környékére, Alvincra, Szászpiánra és Péterfalvára vonta vissza erőit. Bem új célja Medgyes, illetve a Székelyföld elérése volt, hogy így a Nagyszeben elfoglalását biztosító hadműveleti bázist a háta mögött tudhassa. Február 10-én az erdélyi hadsereg bevonult Szászvárosba,⁸¹ majd Alkenyér felé tört előre, ahol az ellenség lovasságát kényszerítették visszavonulásra. Ezután Alvinc felé indultak, tudván azt, hogy a

⁷⁹ Itt Bánlaky József és Kovács Endre vérteseket említ, de Erdélyben ekkor nem állomásozott vértesekből álló alakulat. Lásd: BÁNLAKY JÓZSEF: *Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának története II.* Grill Károly Könyvkiadóvállalata. Budapest, 1930. 138. p.; KOVÁCS 1979, 131. p.

⁸⁰ HERMANN 2013, 129. p.

⁸¹ Itt nagyszámú beteg és sebesült császári katonát találtak hátrahagyva.

császáriak egy Szászsebes elleni támadásra számítanak. A magyar hadvezetés célja az volt, hogy az ellenség jobbszárnyán áttörve folytathassák útjukat Medgyes felé.⁸²

Este 10 órára Bem elérte Alvincot, ahol a Stutterheim-dandár egységeibe ütközött, ezért egyrészt Szászsebes felé indított egy kisebb különítményt figyelemelterelésként, másrészt Czetet arra utasította, hogy a 11. honvédszászlóaljjal és a Máriássy-sorgyalogezred III. zászlóaljával tisztítsa meg a települést az ellenségtől. Az alezredes rajtaütésszerű támadása teljesen felkészületlenül érte Stutterheimot. A császáriak rövid harc után rendezetlenül vonultak vissza Gyulafehérvár irányába, 39 embert hátrahagyva. Czetzen ekkor mutatkoztak meg az elmúlt hetek fáradalmainak következményei, ugyanis miután nyugovóra térhetett, olyan mély álomba merült, hogy másnap reggel, amikor a menet továbbindult volna nem is lehetett felébreszteni. Bethlen Gergely ezért Czetet a lovához kötöztette, nehogy alvás közben leessen róla.⁸³

Másnap az erdélyi hadsereg Sibisán és Lámkerek között felsorakozott egy esetleges császári támadásra várva, de mivel ez nem következett be Czeték inkább Medgyesre indultak – kiemelt figyelmet fordítva arra, hogy elkerüljék a nagy hatótávolságú gyulafehérvári várágyúkat - ahová február 15-én érkeztek meg. Ekkor a Zsurmay-különítmény, valamint a székelység újbóli felfegyverzésében kulcsszerepet játszó és jelentős erőket összegyűjtő Kiss Sándor is csatlakozott Bemhez,⁸⁴ aki még február 12-én ezredessé léptette elő Czetz Jánost.

Még február 4-én Urban ezredes 900 fős különítményével betört Erdélybe és Marossénynél megadásra kényszerítette Koffler százados csapatait. Másnap visszatért kiindulási pontjára és meggyőzte a frissen altábornaggyá kinevezett Ignaz Malkowskit, hogy hadosztályával törjön be Erdélybe. A meginduló főerők Borgóprundnál táboroztak le, az elővédet vezető Urban 18-án Királynémetinél pedig vereséget mért Riczkó Ignácra, aki holtan maradt a harctéren.⁸⁵

Bem a betörésről 16-án értesült és egy dandárral meg is indult Beszterce felé. Időközben Hammerstein galíciai főhadparancsnok visszarendelte Malkowskit a Kárpátok túloldalára, ugyanis attól tartott, hogy Máramarosból magyar csapatok támadhatnak Galíciára.⁸⁶ Ennek hírére Urban is megkezdte a kivonulást, azonban Borgódiósénynél a magyar csapatok utolérték

⁸² KOVÁCS 1979, 134. p.

⁸³ CZETZ 2001, 65. p.

⁸⁴ Hat zászlóalj és három huszárszázad. Lásd: CSIKÁNY TAMÁS: *A csíkszéki határőrvidék története*. In: Nagy József (szerk.): *A határvédelem évszázadai Székelyföldön. Szépvízért Egyesület. Csíkszépvíz, 2018. 202. p.*

⁸⁵ BÁNLAKY 1930 II., 144. p.

⁸⁶ HERMANN RÓBERT: *A Bem-Petőfi körkép (Erdélyi körkép) – Barangolás a had- és művészettörténet határán*. H.K. 2010. évf. 3. sz. 563. p.

és legyőzték.⁸⁷ Bem Észak-Erdély megerősítésére hátrahagyta a magával hozott erőket, majd március 2-ára visszatért Medgyesre.

A fősereget ez idő alatt Czetz vezette, aki a katonák fegyelmezésére, a csapatok kiegészítésére, gyakorlatozásra fordította az időt. Sáncokat építtetett és felkészült egy esetleges ostromra is. Rendezte azokat az előléptetéseket, amelyek január 24-e és február 4-e között történtek, hiszen az ezeket igazoló iratok Vízaknánál a császáriak kezébe kerültek.⁸⁸ A Kiskapusra rendelt elővéd csapatokat kétnaponta felváltatta. A térparancsnoki feladatokat Hrabovszky, majd megbetegedése után Szilágyi alezredes látta el.

Urban betörésének hírére Teutsch vezérkari főnök támadásra akarta rábírní Puchnert, de ezt csak az utódja, Maroicic őrnagy tudta kierőszakolni, miután jelentős erősítések érkeztek Nagyszebenbe. A haditerv szerint a Küküllő mentén előretörő császári csapatoknak Medgyest, majd Marosvásárhelyt kellett elfoglalniuk. Ebben Malkowski közreműködésére is számítottak, viszont - ahogy az előbb említettekben kitűnik - mire február 28-án megindult Puchner támadása, addigra már Urban és Malkowski is Bukovinában volt.

A császáriak 7750 gyalogost, 926 lovas és 6 üteget vonultattak fel. Czetz ezzel szemben a Gál Sándor által küldött erősítésekkel együtt 7160 honvéddel és határőrrel, 1720 huszárral, illetve 6 üteggel rendelkezett, de Medgyesen ebből csak 6600 gyalogos, 820 lovas és 30 löveg állomásozott.

Március 2-án Kiskapus és Asszonyfalva között a Herkalovics András őrnagy vezette magyar elővéd felvette a harcot a támadást egyedül megindító Van der Nüll-dandár előőrseivel, majd harcolva vonult vissza az Ivánfalvi-patak mögé, ahol Czetz már felsorakoztatta erőit. A császáriak elfoglalták a magyar hadrend előtt elhelyezkedő sánccal megerősített kocsmát,⁸⁹ de csakhamar védekezni voltak kénytelenek, mivel a beérkező Bem támadásba lendült. A tábornok Bánffy alezredest a 11. és a 24. honvédzászlóalj élén a kocsmát elfoglalására indította. Az épületet hosszas küzdelem után, a Máriássy-ezred katonáival együtt sikerült is bevenni.

A váltakozó sikerű harc után Nüll bevette a tartalékban álló zászlóalját, amivel sikerült visszavonulásra kényszerítenie a magyar csapatokat. Az országút mentén üldözésre induló dragonyosait azonban a közeli téglavetők takarásából előrontó két kiváló lovassági parancsnok, Bethlen Gergely és Zsurmay Lipót egy osztálynyi Mátyás- és egy századnyi Vilmos-husár élén megfutamította, majd folytatva a rohamot az előrenyomuló császári gyalogságnak is

⁸⁷ HERMANN RÓBERT: *A Bem-Petőfi körkép (Erdélyi körkép)*. In: Basics Beatrix – Csákvári Ferenc (szerk.): „Ilyen tavasz csak egy volt életemben”. Budapesti Történeti Múzeum. Budapest, 2009. 40. p. (2009a)

⁸⁸ NAGY SÁNDOR: *Háromszék önvédelmi harca 1848-49*. Gombos Ferenc nyomdája. Kolozsvár, 1896. XIV. p. (A felhasznált rész a Szabó Sámuel által szerkesztett Okmánytár fejezetben található)

⁸⁹ RÜSTOW, WILHELM: *Az 1848-49-iki magyar hadjárat története II*. Emich Gusztáv nyomdája. Pest, 1866. 6. p.

megálljt parancsolt. Ezt kihasználva Bem rendezte csapatait és ellentámadásba lendült. Nüll Asszonyfalvára volt kénytelen visszavonulni, ahol egyesült a beérkező főerőkkel. A két fél veszteségei 150 fő körül mozogtak, a magyar tüzérség viszont lőszerkészletének túlnyomó részét ellőtte⁹⁰ és a 11. zászlóalj kitűnő parancsnoka, Inczedy őrnagy is megsebesült.⁹¹

Másnap, immár Puchner vezetésével a Nüll-, Stutterheim- és a tartalék Uracca-dandár újra támadásba lendült. A császári ütegek sikerét hozó tüzérségi párbaj után egy császári zászlóalj a magyar balszárny megkerülésére indult, magára vonva a - Czetz tiltakozása ellenére jóval a sáncok előtt föllállított - honvédcsepatoxok figyelmét. Ekkor a derékhad gyengén védett bal oldalán, a magyarok figyelmetlenségét kihasználva két tartalékba helyezett császári zászlóalj gyors támadással áttört és megbontotta Bem hadrendjét. Puchner csakhamar visszavonulásra kényszerítette a magyar csapatokat, amelyeket az Ivánfalvi-patak mögötti sáncoknál, este 7 óra körül Czetz újrarendezett. Az ekkor megérkező erősítésekkel kiegészült honvédek a sikeres védekezés után ellentámadásba lendültek, ismételten Czetz határozott kérése ellenére.⁹² Az ezredes aggodalmai jogosak voltak. A magyar balszárny oldalába került két császári zászlóalj támadása megakasztotta az előretörést és hamarosan meg is futamította a honvédeket. Puchner a sáncok elfoglalása után leállította a támadást, mivel nem akart bizonytalan kimenetelű utcai harcot vívni a beálló sötétségben. A magyarok még az éjszaka során Erzsébetvárosba húzódtak vissza, miután egyesültek a Segesvár felől érkező Kiss alezredessel.⁹³ A császáriak 224, míg Bemék körülbelül 300 embert vesztek. Sajnálatos módon az ütközetben kapott halálos sebet Czetz segédtisztje, Utasy Károly György főhadnagy.⁹⁴

Március 5-én Bem Segesvárra ért, ahol 8-án megtudta, hogy Puchner a város bekerítésébe kezdett és egy nagy kerülővel Segesd felől igyekszik Segesvár irányába.⁹⁵ Ez azt jelentette, hogy a Medgyes és így Nagyszeben felé vezető útvonalon csak Heydte különítménye közeledik, amely az általa végrehajtott tüntető, figyelemelterelő jellegű támadás után Besére vonult, hogy fedezze a főerők balszárnyát, ezzel üresen hagyva az országutat. Bem március 9-én ezért Nagyszeben ostroma mellett döntött és még aznap Medgyes felé indult, ahova 10-én érkezett meg. Másnap délután már Nagyszeben falai előtt állt a kimerült sereg, amely 53 óra alatt 85 kilométert tett meg egy sártengerré vált útvonalon.⁹⁶

⁹⁰ KOVÁCS 1979, 154. p.

⁹¹ BÁNLAKY 1930 II., 152. p.

⁹² KEDVES 1996, 34. p.

⁹³ KOVÁCS 1979, 156.-157. pp.

⁹⁴ Simonyi február 14-i főszállásmesterré történő kinevezése óta Utasy volt Czetz segédtisztje.

⁹⁵ Puchner ekkor még várta Malkowski csapatainak Marosvásárhely felőli beérkezését is.

⁹⁶ GYALÓKAY JENŐ: *A nagyszebeni és vöröstoronyi harcok 1849 március havában*. H.K. 1930. évf. 172. p.

A Nagyszebent védő Pfersmann tábornok és Szkarjatyin cári ezredes úgy döntött, hogy csapataikkal a város előtt fogják felvenni a harcot a vert magyar sereggel. A magabiztos védők azonban néhány órnyi harc után Nagyszebenbe szorultak a magyar tüzérség élénk tüze és a honvédek lassú, de folyamatos előrenyomulása miatt. Bem ugyan lövette a várost, de másnapra akarta halasztani a támadást, mivel besötétedett. Azonban a Bethlen Gergely vezette erősítés beérkezése után a gyalogság - élen Bethlen Olivér őrnagy 11. zászlóaljával - rohamra indult a falak ellen és kiszorította az ellenséget a városból. Hatalmas volt a zsákmány. A Nagytalmácsra visszavonuló ellenség 250 embert vesztett, a honvédek sajátjaik közül pedig körülbelül 40 halottat és 90 sebesültet számláltak össze.⁹⁷ Az elkövetkező napokban a Medgyesről beérkező utóvéddél és a kolozsvári erősítéssel a magyar főerők 17000 főre szaporodtak. A honvédcsapatok az erdélyi hadműveletek szempontjából döntő jellegű előnyre tettek szert azzal, hogy elfoglalták az ellenség hadműveleti bázisát.

A császáriak 9-ikéről 10-ikére virradó éjjel vonultak be Segesvárra, ami nagy meglepetésükre ekkor már üres volt. Az új cél a Nagyszeben felé tartó Bem két tűz közé szorítása lett. Puchner 10-én éjjel már úton is volt hadműveleti bázisa felé, azonban a magyar menetteljesítménnyel nem lehetett lépést tartani. A főhadparancsnok erői március 12-én Fehéregyházán, illetve Alcinán értesültek arról, hogy Bem elfoglalta Nagyszebent. Puchner a hadműveleti bázis elvesztésének hírére összeomlott, mivel kockázatos vállalkozása teljes kudarcot vallott, ráadásul nem is rendelkezett a város visszafoglalásához szükséges erőfölénnyel, ezért aztán Kalliány József altábornagynak adta át a parancsnokságot, ő maga pedig a Vöröstorony-szoroson át Rimnikbe utazott.⁹⁸

Engelhardt tábornok figyelmeztette Kalliányt, hogy amennyiben Beke József székely dandárja megindul Brassó ellen abban az esetben Havasalföldre fog hátrálni, kivéve, ha a császári főerők a városhoz vonulnak. Kalliány más lehetősége nem lévén vissza is húzódott a szász városhoz. Lüders tábornok a császári kudarcok hatására jobbnak látta, ha Engelhardt dandárját is kivonja Erdélyből, mondván, Kalliány Brassó környékére szorulásával már nincs szükség a helyőrségi feladatokat ellátó orosz segédcsapatokra.⁹⁹ Engelhardt viszont egyelőre a helyén maradt.

A magyar főerők Czetz vezetésével indultak Brassó elfoglalására, mivel Bem egyelőre Szkarjatyin legyőzésére koncentrált. Az ifjú ezredes 5 zászlóaljat, 2,5 lovasszázadot és 16 ágyút vonultatott fel. Parancsörtisztként ekkor már a 13-án hadnaggyá előléptetett Huszár Károly és

⁹⁷ HERMANN 2009a, 41.-42. pp.

⁹⁸ KOVÁCS 1979, 164. p.

⁹⁹ NYEPOKOJCSICKIJ, ARTUR ADAMOVICS: *Az erdélyi hadjárat orosz szemmel 1849*. Balassi Kiadó. Budapest, 1999. 38. p.

Sándor bárókat, illetve Antonio Beltrame főhadnagyot találjuk Czetz mellett. Új segédtsztje Thury József hadnagy lett.¹⁰⁰

Március 14-én Czetz a Fenyőfalvát és Feleket összekötő hídnál Riebel és Klokocsan őrnagyok különítményébe ütközött, amely ugyan szívósan védekezett a település hídjánál, a heves magyar tüzérségi tűz után rohamra induló egyik székely határőr- és az 51. zászlóalj katonái egy óras harc után mégis visszavonulásra kényszerítették azt. A császáriak 71 emberük mellett az összeköttetést is elvesztették Szkarjatyin erőivel. Az ütközet után Asbóth Ede százados helyreállította a megrongálódott hidat. Ezzel páhuzamosan, március 16-án a Bánffy-dandár Bem parancsnoksága alatt megtámadta a Vöröstorony-szorosba szorult cári és császári csapatokat, amelyek 17-én végleg elhagyták Erdélyt.¹⁰¹

Március 16-án Czetz bevonult a román határőrök által elhagyott Fogarasra, majd 17-én Vledénybe, a Feketehalomnál álló császári főerők közvetlen közelébe ért. Ekkor csatlakozott Czetzhez Bem is, aki azonban az elkövetkező események passzív szemlélője maradt. Időközben Beke József dandárja is megközelítette Brassót Szászhermány irányából.

Másnap, a tomboló hóviharban támadásba lendülő Czetz csapatai a balszárnyukkal a Feketehalomtól nyugatra fekvő magaslatokra támaszkodó Uracca- és Stutterheim-dandárokkal találták szembe magukat. Az ezredes gyorsan visszavetette a császári elővédet, majd Nagy és Kabos őrnagyok határőr-zászlóaljaival, valamint Tolnay őrnagy marosszéki zászlóaljával az ellenség jobbszárnya, illetve centruma ellen vezényelt támadást, ami csakhamar felőrölte az elcsigázott császáriak ellenállását. Kalliány középhada még képes volt egy ellentámadásra, az viszont csakhamar összeomlott Czetz összpontosított tüzérségi tűzében.¹⁰²

A visszavonuló császáriak két zászlóaljat hagytak utóvédként a faluban, amelyeknek az átkaroló magyar balszárny és a fokozatosan előretolt ütegek tüze hatalmas veszteséget okozott. A visszavonuló Kalliányt egészen Vidombákig üldözték Czetz huszárai.

A császáriak 272 embert vesztek.¹⁰³ A magyar csapatok vesztesége ismeretlen, de valószínűleg ennél jóval kevesebb lehetett. Mindenesetre az ellenség ellenállásának komolyságát jelzi, hogy az ütközetben Szakács József tüzérhadnagy súlyosan megsebesült, a helyére lépő tiszt meghalt, így a szóban forgó üteg élére végül Tóth Márton főágyús állt, akit Czetz még aznap ütegparancsnokká nevezett ki.¹⁰⁴ Az ütközetben az utólag kiosztott

¹⁰⁰ NAGY 1896, XXXI., XXXIII., XXXVII. pp. (A felhasznált rész a Szabó Sámuel által szerkesztett Okmánytár fejezetben található)

¹⁰¹ KOVÁCS 1979, 172. p.

¹⁰² KOVÁCS 1979, 173. p.

¹⁰³ Heydte Brassópojánánál állt, a Nüll-dandár pedig Brassó kelet és észak felőli védelmét látta el az ütközet alatt, ezért maradtak távol az összecsapástól.

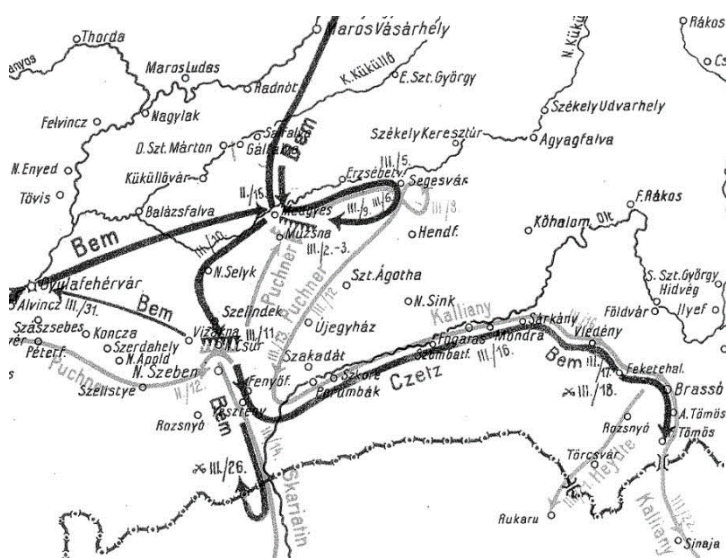
¹⁰⁴ TÓTH MÁRTON: *Szabadság-harcztéri emlékeim*. Nánásy István nyomdája. Nagybánya, 1905. 45. p.

kitüntetések arról tanúskodnak, hogy a Tolnay Gábor vezette marosszéki önkéntes zászlóalj katonái tettek ki leginkább magukért.¹⁰⁵ Czetz teljes mértékben meghálálta a belé vetett bizalmat és fényes diadallal gazdagította az erdélyi csapatok győzelmeinek sorát.

Március 20-án délelőtt a császáriak és az oroszok együtt indultak meg a Tömösi-szoros felé, a brassói városatyák pedig behódoltak a magyar csapatoknak,¹⁰⁶ amelyek élén még ugyanazon a napon Czetz vonult be a városba. Az, hogy a fiatal ezredes az első között léphetett be Brassóba mindenképpen azt mutatja, hogy Bem messzemenőig elégedett volt alvezére teljesítményével. Czetz Jánosnak ez a gesztus kifejezetten fontos volt, hiszen édesanyja és lánytestvérei ekkoriban Brassóban éltek.¹⁰⁷

Másnap Beke megtámadta Nüll Felsőtömösnél álló utóvédjét, ami a Predealnál álló Uraccadandárhoz volt kénytelen hátrálni. Itt újabb harc bontakozott ki, amelynek végén a két császári dandár visszavonult és elhagyta Erdélyt. Az országgrészben már csak a gyulafehérvári és a dévai erődök, illetve a román felkelők által megszállt Érchegység maradt császári kézen.

Erdély elvesztése és a komáromi magyar várórség kitartása okán Windisch-Grätz herceg arra a megállapításra jutott, hogy a magyar szabadságharc leverésére nem rendelkezik kellő erővel, ezért a császárhoz írt március 24-i levelében hangot adott azon véleményének, miszerint szükséges lenne kormányzati szinten is katonai segítséget kérni I. Miklós cártól.¹⁰⁸ (Az oroszok csupán Puchner és a szászok kérésének tettek eleget, amikor Szkarjatin, valamint Engelhardt csapatai bevonultak Brassóba és Gyulafehérvárra. Ekkor még semmilyen hivatalos államközi megállapodás nem volt érvényben a két birodalom között.)

3. ábra: Bánlaky József térképe Dél-Erdély felszabadításáról

¹⁰⁵ SÜLI 2014-15, 212. p.

¹⁰⁶ SOMOGYI GRÉTA: Hochbauer Gyula: Levelet vittem Kossuthnak – 1848 öröksége Brassó környékén. H.K. 2013. évf. 1. sz. 275. p.

¹⁰⁷ KEDVES 1996, 36. p.

¹⁰⁸ ROSONCZY ILDIKÓ: Orosz fegyverekkel Ferenc Józsefért – Tanulmányok I. Miklós 1849-es magyarországi beavatkozásáról. Magyar Napló. Budapest, 2016. 36. p.

X. Az erdélyi csapatok ideiglenes fővezére

Április 8-án Németh János alezredes, az OHB küldötte számos kitüntetéssel érkezett Nagyszebenbe. Bem az altábornagyi kinevezése mellé az I., Czetz pedig a III. osztályú katonai érdemjelet is megkapta. A következő hetekben 13 honvéd- és hat határőrszázalój kiképzése indult meg. Ekkor kapta parancsul Bem, hogy vonuljon a Bánságba, ahonnan Perczel Mórral együttműködve kellett kiszorítani a császári csapatokat.¹⁰⁹ A lengyel tábornok április 18-án, Karánsebesen ezért ugyan szabálytalanul, de vezérőrnaggyá léptette elő (erre legfeljebb csak javaslatot tehetett volna) és ideiglenesen az erdélyi hadsereg élére helyezte Czetzet, aki így 26 évesen a szabadságharc legfiatalabb honvédtábornoka lett. Miután az altábornagy Bánffy ezredet 10000 emberrel előreküldte a Bánságba, Kemény Farkassal ostromzár alá vonta Gyulafehérvárt.

Czetz a főhadiszállását Nagyszebenben üttötte fel. Komoly munkájának köszönhetően az erdélyi hadsereg 33000 főre szaporodott,¹¹⁰ habár ebből május végén még csak 22000 fő volt harcra kész és komoly problémák adódtak a román és szász újoncokkal is.¹¹¹ Május elején kezdődött meg a szász nemzetőrség fegyvereinek begyűjtése Berde Mózes kormánybiztos és Kiss Sándor ezredes vezetésével.¹¹² Ezekben a hetekben vált intenzívvé az erdélyi lengyel légió szervezése is, amit Piotrowski ezredes, valamint Woroniecki, Bleszynski és Zarzycki őrnagyok vezettek. Igyekezetüknek köszönhetően május 10-én már 610 főt számlált a légió.¹¹³

Gál Sándor javaslatára megkezdtek a szorosok megerősítését,¹¹⁴ ugyanis már várható volt a cári intervenció, habár Czetz sem gondolta, hogy az ennyire rövid időn belül fog bekövetkezni.¹¹⁵ A hágók megerősítése az OHB, majd a Szemere-kormány elképzeléseivel is egyezett.¹¹⁶ Az ellenséges csapatok betörését a Borgói-szoros felől várták, ezért Besztercén helyezték el az országrészben állomásozó legerősebb hadosztályt.¹¹⁷ Habár Gyalókay Jenő megítélése szerint Czetz messze alábecsülte az Erdély ellen felvonuló császári és cári haderő létszámát és

¹⁰⁹ ALBERT ERNŐ: *Eltiport szabadság – Jöttek az oroszok 1849.* „Jádzó” Társaság, Sepsiszentgyörgy, 1999. 87. p.

¹¹⁰ Az ekkor felállított 86. honvédszázalójnak például a tábornok édesanyja, az özvegy Czetzné, lett a zászlóanyja. Lásd: SÜLI 2014-15, 211. p.

¹¹¹ SÜLI 2014-15, 201. p.

¹¹² SÜLI ATTILA: *A Brassó-vidéki kormánybiztosság története 1849-ben.* Acta Siculica 2010. évf. 344. p.

¹¹³ KOVÁCS 1998, 221. p.

¹¹⁴ CSIKÁNY 2018, 203. p.

¹¹⁵ EGYED 1978, 185-186. pp.

¹¹⁶ SÜLI ATTILA: *Az erdélyi hadsereg tüzérségének megszervezése 1848-49-ben.* H.K. 2015. évf. 4. sz. 987. p.

¹¹⁷ A magyar katonai és politikai vezetés úgy gondolta, hogy a törökök nem engedélyeznék az oroszoknak, a Havasalföld és Moldva felőli támadást. Lásd: GYALÓKAY JENŐ: *A háromszéki hadjárat.* H. K. 1922-23. évf. 58. p.; GYALÓKAY JENŐ: *Jellachich hadműveleti tervei 1849 május havában.* H.K. 1924. évf. 74. p.

harcértékét,¹¹⁸ az mindenestre bizonyos, hogy Gál Sándorral együtt kiemelt figyelmet fordítottak az intervencióra való felkészülésre.¹¹⁹

Déva várát Forró ezredes csapatai május 24-én szerezték meg, a helyőrség kapitulációja révén, Gyulafehérvár pedig folyamatos ostromzár alatt állt, habár ostromágyúk hiányában egészen június végéig váratott magára a vár módszeres ostroma. Czetz a magyar hadiipar fejlesztésében is komoly szerepet játszott, hiszen Kolozsváron és Nagyszebenben beindította a gyutacsgyártást, Marosvásárhelyen a hadianyag- és lőporgyártást, illetve Kézdivásárhelyen és Nagybányán fejlesztette az utóbbival foglalkozó telepeket. A fegyverhiányt azonban a havasalföldi török hadsereg egyes tisztjeinek megvesztegetésével sem sikerült megoldania,¹²⁰ habár egy Sukatuy nevű katonai törzsorvos személyében fontos informátorra tett szert.¹²¹ Teleki Sándor egy küldöttséggel még Ömer pasánál is járt, hogy legalább a törökök jóindulatú semlegességét biztosítsa.¹²² Az erdélyi csapatok folyamatos lökupaakhiánnal is küzdöttek.¹²³

Az Érchegeység területére szorult román felkelők megfékezése nem járt sikerrel, ráadásul Hatvani Imre szabadcsapatvezér öntevékeny abrudbányai vállalkozása újabb magyarellenes vérengzéshez és Ioan Dragos meggyilkolásához vezetett, valamint a magyar-román tárgyalások megszakadását eredményezte. Ezen események után Kemény ezredes kapott parancsot Iancu topánfalvi főhadiszállásának elfoglalására. A hadművelet június 8-án kezdődött meg, azonban Kemény a gyulafehérvári ostromcsapatoktól elvont, egyébként nagyon rosszul ellátott dandárját Abrudbánya megszállása után Topánfalva előterében megállították a románok. Kemény az elhúzódo harcokra felkészületlen katonáit ezért inkább visszavonta és újra csatlakozott a gyulafehérvári ostromcsapatokhoz.¹²⁴ Ekkor már Bem is Erdélyben volt.

A lengyel altábornagy hosszasan tüntetett Kossuthnál Czetz hivatalos tábornoki kinevezéséért, hogy helyettese rangban is megelőzze az alá beosztott tiszteket. A kormányzóelnök azonban Nagysándor Józsefet, a Czetzre a nagyenyedi vérengzés miatt neheztelő Csány kormánybiztos pedig Dembinskit szerette volna Erdélyben látni. Kossuth Mészáros Lázár közbenjárása¹²⁵ és

¹¹⁸ GYALÓKAY JENŐ: *A nagyszebeni hadosztály felbomlása*. H. K. 1916. évf. 179. p.

¹¹⁹ DEMÉNY LAJOS: *Két erdélyi helytörténeti forráskiadvány a negyvennyolcas forradalomról és szabadságharcról*. H.K. 2006. évf. 4. sz. 1118. p.

¹²⁰ A törökök szívesen üzleteltek volna lovakkal, azonban ezekre Czetz erőinek is nagy szükségük volt. Lásd: CSORBA GYÖRGY: *Ihász Dániel írásai vöröstoronyi tevékenységéről és emigrációjának korai éveiből, 1849-1851*. H.K. 2015. évf. 4. sz. 1123. p.

¹²¹ KEDVES 1996, 38. p.

¹²² CSETRI ELEK: *Teleki Sándor 1848-49-ben*. Aetas 1992. évf. 1-2. sz. 207. p.

¹²³ SÜLI ATTILA: *Lökupakos fegyverek az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc hadseregében*. H.K. 2010. évf. 4. sz. 977. p.

¹²⁴ HERMANN RÓBERT: *Hatvani Imre szabadcsapatvezér és az abrudbányai katasztrófa*. Aetas 1992. évf. 1-2. sz. 51. p.

¹²⁵ KEDVES 1996, 37. p.

Csány Czetzel kapcsolatos véleményének megváltozása miatt végül rábólintott az ötletre, habár sokáig azzal érvelt, hogy amennyiben Czetet tábornokká lépteti elő, akkor ugyanezt még számos más, a vezérőrnagyi rangot kiérdemelt, idősebb ezredessel is megtehetné.

A hadügyminisztérium április 23-i felterjesztésére május 8-án hivatalos dokumentumban is megerősítették Czetet tábornokká történő előléptetést,¹²⁶ ami 16-án lépett hatályba.¹²⁷ Május 15-én a II. osztályú katonai érdemjelet is megítélték a fiatal tábornoknak, azonban bizonytalan, hogy volt-e lehetősége egyáltalán átvenni és ha ez meg is történt, nem tudjuk, hogy mikor.¹²⁸ Május 1-én a Vöröstorony-szorosban, az erődítések szemlélésekor Czetz lova megbokrosodott, levetette magáról gazdáját, aki bal combcsontját törte, így néhány hétre, egészen május 29-ig ágyba kényszerült, csak mankóval tudott közlekedni. Mindeközben Debrecenben arról pletykáltak, hogy Nagyszebenben egymást érik a bálók és estélyek, amelyeket az ifjú tábornok saját maga fényezésére használ fel.¹²⁹ Mindez nemcsak, hogy alaptalan állítás volt, de ráadásul távol is állt Czetz visszafogott, szerény természetétől.

A sérülés nagy nehézséget okozott a tábornoknak fővezéri feladatai ellátása során, ezért május 31-én a Kossuthnak írt jelentésében elismerte, hogy egészségügyi állapota alkalmatlanná teszi őt pozíciója betöltésére és még 4-6 hét is eltelhet mire újra lóra tud majd ülni, ezért javasolta Bethlen ezredes, mint megfelelő utódot saját helyére. Kossuth viszont Tóth Ágostont szemelte ki Czetz pozíciójára, a Bessel korábban súlyos nézeteltérésbe keveredett ezredes azonban jobbnak látta, ha inkább elhagyja az országrészt, ezért lebeszélte a kormányzóelnököt a saját kinevezéséről.¹³⁰ Czetz így még rövid ideig ideiglenes fővezér maradt, mivel Bem csak június elején tért vissza Erdélybe. A lengyel altábornagy nem sokkal korábban, még május 26-án a Kossuthhoz írt levelében azzal az ötlettel állt elő, miszerint Erdélybe történő visszaérkezése után a felépülő Czetet a bányászati csapatok élére kellene helyezni.¹³¹

Június közepén Czetz végre gyógykezelésre mehetett Kovásznára. Később Kolozsváron lábadozott,¹³² így természetesen a nyári hadjáratban sem vehetett részt, márpedig igazán szükség lett volna Bem mellett egy Czetzhez fogható alvezérre.¹³³ Augusztus közepén a

¹²⁶ Mészáros Lázár felterjesztését Kossuth május 7-én fogadta el és ekkor utasította az új helyettes honvédelmi minisztert, Klapka Györgyöt az előléptetés kiállítására. MNL OL, 1848/1849-i minisztériumi levéltár, Hadügyminisztérium, Általános iratok (H 75), 1849/13074.

¹²⁷ Az előléptetést Klapka távollétében Batthyány Kázmér külügyminiszter állította ki. Lásd: MNL OL, 1848/1849-i minisztériumi levéltár, Hadügyminisztérium, Általános iratok (H 75), 1849/13074.

¹²⁸ CZETZ 2001, 76. p.

¹²⁹ KEDVES 1996, 38. p.

¹³⁰ SÜLI ATTILA: *Kovács István: Bem tábornok. Az örök remények hőse*. H.K. 2014. évf. 4. sz. 1063. p.

¹³¹ HERMANN RÓBERT: *Kossuth és a fővezéri kérdés 1848-49-ben*. H.K. 2002. évf. 3. sz. 599. p.

¹³² HERMANN RÓBERT: *A fehéregyházi (segesvári) ütközet és Petőfi halála – a kutatás kérdőjelei*. H.K. 2012. évf. 2. sz. 446. p.

¹³³ GYALÓKAY JENŐ: *A beszercei hadosztály harcai 1849 nyarán*. H.K. 1937. évf. 1. sz. 12. p.

tábornok Zsibónál csatlakozott Gál és Kazinczy ezredesek egyesült seregéhez, amelynek legénysége rövidesen szétszéledt, tisztjei pedig augusztus 24-én megadták magukat, vagy bujdosásra indultak, ahogy azt a később Törökországba menekülő Gál, vagy éppen Czetz is tette.

A tábornok és korábbi segédtisztje, Simonyi őrnagy parasztruhába öltözve, egy szekéren a még kitartó Komáromba szeretett volna eljutni.¹³⁴ A vár felé vezető útjukon több családnál is megálltak vendégeskedni. Simonyi Simon kiskálnai birtokára érve¹³⁵ ismerték fel, hogy nincs lehetőségük átjutni az ostromzáron. Ezután szétváltak és a tábornok Simonyi egyik rokonának segítségével, Pest-Budán keresztül¹³⁶ Pándra ment, ahol Balogh Jánosné birtokán rejtőzködött egy darabig. Czetz decemberre rádöbbsent, hogy a megtorlás miatt el kell hagynia szülőföldjét. Simonyi már korábban említett rokona, Pély József sietett ismét a segítségére, ugyanis a fiatalember elintézte a tábornoknak, hogy üzleti tevékenységet folytató nagynénje inasának álcázva magát Bécsbe utazhasson. Czetz János a császárvárosban aztán a poroszországi Breslauba tartó vonatra ült fel, és azzal is hagyta el a Habsburg Birodalom területét. 1852-ben a tábornokot Gál Sándorral együtt vagyonelkobzásra és kötél általi halálra ítélték. Utóbbit jelképesen végre is hajtották a császári hatóságok.¹³⁷

XI. Emigrációs tevékenysége

Czetz a szabadságharc után Hamburgban, Párizsban és Sevillában élt. Jó barátságot ápolt Klapka Györggyel,¹³⁸ Teleki Sándorral, Asbóth Sándorral és Bethlen Gergellyel is.¹³⁹ A tábornok tevékenyen részt vett az emigráció működésében és az egyik elsőszámú magyar katonai vezetővé vált,¹⁴⁰ emellett pedig vasúti mérnökként is dolgozott. 1850-ben elsőként írt

¹³⁴ John Paget értesülési szerint egy ideig Nagybányán rejtőzködtek. Lásd: HORVÁTH JENŐ: *A szabadságharc utolsó napjai Erdélyben (Paget János feljegyzései 1849 jún. 13-aug. 27.)*. H.K. 1928. évf. 491. p.

¹³⁵ CZETZ 2001, 80. p.

¹³⁶ A Lánchídon való átkeléskor Czetz szembetalálta magát Wilhelm Ramming ezredessel, Haynau vezérkari főnökével, aki a bécsi vezérkarnál egykor felettese is volt. A fiatal tábornok szerencséjére azonban Ramming nem ismerte fel, alighanem az időközben megnőtt szakállja miatt. Lásd: CZETZ 2001, 82. p.

¹³⁷ NÉMETH GYÖRGY: *A tábornok, aki ezredes volt – Gál Sándor (1817-1871) tábornoki kinevezése*. H.K. 2006. évf. 2. sz. 484. p.

¹³⁸ BORSI-KÁLMÁN BÉLA: *Klapka György, Genf és a románok 1847-1868*. H.K. 1999. évf. 2. sz. 413. p.

¹³⁹ KATONA TAMÁS - RÁDAY MIHÁLY: *Az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc emlékhelyei II. A száműzöttek nyomában*. Corvina Kiadó. Budapest, 2016. 178. p.

¹⁴⁰ SOLYMOSI JÓZSEF: *A szabadságharc újrakezdetének katonai esélyeiről*. H.K. 2017. évf. 4. sz. 933. p.; SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY KLÁRA: *Czetz János nyomában Argentínában*. Honvédségi Szemle. 2020. évf. 5. sz. 122.p.

könyvet az erdélyi harcokról,¹⁴¹ majd 1852-ben Klapkával közösen is foglalkozott a szabadságharc történetével.¹⁴²

1853-ban Törökországba utazott, ahol a Habsburg Birodalom krími háborúban tanúsított semlegessége miatt végül létre nem jött magyar légió szervezését kellett volna irányítania.¹⁴³

1858-ban megjelenik haldokló jótevője, Mészáros Lázár mellett is.¹⁴⁴ Czetz Sevillában feleségül vette az egykori argentin diktátor¹⁴⁵ unokahúgát, Basilia Ortiz de Rozast,¹⁴⁶ akitől három gyermeke született: Celia, Cecilia és Leon. Házasságuk Basilia 1891-es haláláig tartott. Czetz 1859-ben az itáliai magyar légió szervezésének fő alakja volt, valamint egy Moldva felőli erdélyi betörés szervezésével is megbízták.¹⁴⁷

A villafrancai béke után rádöbben, hogy a nagyhatalmak a magyar ügyet csak saját céljaik előmozdítására használják fel, ezért 1860-ban Argentínába emigrált, ahol csakhamar ezredes lett. A második hazájává váló országban elindította a tisztképzést a Nemzeti Katonai Akadémia (Colegio Militar de la Nación) megalapításával, amit 1870 és 1874 igazgatóként is vezetett. Pozíciójából politikai okok miatt mozdították el négy év kitűnő munka után.¹⁴⁸ Argentína első műszaki alakulatának 1865-ös életre hívása¹⁴⁹ és a hadmérnökök képzését biztosító Academia Militar 1884-es megalapítása is az ő nevéhez fűződik.¹⁵⁰ 1884 és 1896 között a vezérkar IV., mérnöki osztályának főnöke volt. Az argentin-brazil, argentin-paraguayi határok és az Andok feltérképezésében, valamint bizonyos területeken a vasúthálózat és a távírvonalak kiépítésében is fontos szerepet játszott, de különböző földmérői és erődépítési munkálatok során is komoly érdemeket szerzett.¹⁵¹ Főiskolai szinten matematikát és geometriát oktatott, a

¹⁴¹ HERMANN RÓBERT: *Megírható-e az 1848-49-es csaták története, avagy az 1848-49-es hadtörténetírás problémái*. H.K. 2007. évf. 2. sz. 651. p.

¹⁴² Habár Czetz neheztelt Görgeire a világosi fegyverletétel miatt, mégis elzárkózott a volt fővezér nyílt támadásától. Lásd: HERMANN RÓBERT: *A tábornok hazatér. Görgei Artúr és a kiegyezés*. H.K. 2017. évf. 4. sz. 994. p.; HERMANN RÓBERT: *Görgei Artúr*. Rubicon 2018. évf. 1. sz. 29. p.; HERMANN RÓBERT: *Bevezetés a történeti delfinológiába – avagy Mészáros Lázár emlékiratainak kiadása*. H.K. 2008. évf. 3-4. sz. 540. p.

¹⁴³ KLAPKA GYÖRGY: *Emlékeimből*. Franklin-Társulat. Budapest, 1886. 454. p.

¹⁴⁴ PETRI EDIT: *Egy elfeledett tábornok – Czetz János (1822-1904)*. In: Egey Tibor – Horváth Ferenc (szerk.): *Emlékkönyv Borosy András nyolcvanadik születésnapjára*. Pest Megyei Levéltár. Budapest, 2002. 108. p.

¹⁴⁵ Juan Manuel de Rosas tábornokot 1852-ben taszították le a hatalomról és ezért egész családjának el kellett hagynia az országot. Lásd: CZETZ 2001, 106. p.

¹⁴⁶ MESSIK MIKLÓS: *Gidófalvától Buenos Airesig – száz éve halt meg Czetz János*. Honismeret 32. évf. 6. sz. 14. p.

¹⁴⁷ KEDVES GYULA: *Az 1848-49. évi szabadságharc katonai emigrációja*. In: Hermann Róbert (szerk.): *Magyarország hadtörténete III. Zrínyi Kiadó. Budapest, 2015. 184. p.*

¹⁴⁸ SIPOSNÉ 2020, 56. p.

¹⁴⁹ SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY KLÁRA: *Két életút, két hazában. 194 éve született Czetz János*. Hadtudomány 2016. évf. 3-4. sz. 136. p.

¹⁵⁰ WINKLER GYÖRGY: *A térkép szerepe az 1848/49. évi szabadságharc honvédseregeinek vezetésében*. H.K. 1985. évf. 1. sz. 94. p.

¹⁵¹ ANDERLE ÁDÁM: *A modern argentin hadsereg létrejöttének kérdéséhez: Czetz János*. H.K. 1970. évf. 2. sz. 227. p.

magyar mellett pedig az argentin hadgondolkodás fejlődésében is fontos szerepe volt.¹⁵² Habár idős korában többször felmerült annak a lehetősége, hogy hazatérhet Magyarországra,¹⁵³ romló egészségi állapota (kiváltképp látása)¹⁵⁴ megakadályozta ebben. A szabadságharc legfiatalabb honvédtábornoka 1904. szeptember 6-án hunyt el Buenos Airesben. 82 évet élt.

XII. Összegzés

Czetz János a szabadságharc egyik kiemelkedő tehetségű katonája volt. Olyan szakmai tudásra tett szert a Habsburg Birodalom legmagasabb színvonalú tisztképző intézményében, amely megalapozta, hogy később a vezérkarhoz kerüljön. Ez a kiemelkedő intellektuális képességekkel rendelkező tudós katona alighanem a császári királyi hadsereg egyik legkiválóbb tisztjévé vált volna, ha nem jön a szabadságharc, de hazafias érzelmeinek teret engedve nemzete szolgálatába állt, így válhatott vezérkari főnökké Erdélyben és csakhamar, 26 éves őrnagyként azt a hálátlan feladatot kapta, hogy egy gyenge, vert sereg élére álljon. Ezt ő kiválóan rendezte és alkalmassá tette győztes ütközetek megvívására, annak ellenére, hogy korábban még századot sem vezetett. Itt mutatkozott meg először igazán kiemelkedő szervezőkészsége. Elméleti szakember volt ugyan, azonban megmutatta, hogy a gyakorlatban is képes kiemelkedően teljesíteni.

A vakmerő Bem mellett Czetz, mint alvezér mindvégig a megfontoltság és óvatosság mintaképe maradt, ennek ellenére bátorságáról is számos alkalommal tanúbizonyságot tett: sokszor az első sorok közt lovagolva buzdította és vezette katonáit, egyszer meg is sebesült. Piskinél úgy vezényelt tüzérségi tüzet a hídon álló császáriakra, hogy ő maga is azok közvetlen közelében tartózkodott. Kiemelendő tisztánlátása is, ugyanis számos alkalommal mutatkozott meg az, hogy környezeténél sokkal pontosabban képes felmérni az adott helyzetet. Műszaki ismeretei is átlagon felüli tudással gazdagították, amelynek nagy hasznát vette az erdélyi hadsereg, mivel az általa kiépített sáncok védelmében harcoló honvédek számos alkalommal kerekedtek a császáriak fölé.

Hadvezérként mindig sziklaszilárdan őrizte a csapataival felvett pozíciókat. Ha védekezésről volt szó, akkor nem lehetett Czetzen fogást találni, már csak azért sem, mert villámgyors ellentámadásokat vezetett az ellenség feltartóztatása után. Támadások esetén a meglepetés ereje

¹⁵² ZACHAR JÓZSEF: *A hadigondolkodásnak a hadviselésre gyakorolt befolyása az utolsó öt évszázadban*. H.K. 1991. évf. 1. sz. 169. p.

¹⁵³ SZONGOTT KRISTÓF: *Ki hívta haza Czetz tábornokot?* Arménia 1903. évf. 1. p.

¹⁵⁴ SZONGOTT KRISTÓF: *Czetz tábornoknak lapunk szerkesztőjéhez intézett legújabb levele*. Arménia 1898. évf. 7. p.; SZONGOTT KRISTÓF: *Czetz János magyar tábornoknak lapunk szerkesztőjéhez intézett legújabb levele*. Arménia 1903. évf. 42. p. (1903a)

mellett a tüzérség heves tüzére igyekezett építeni. Ez utóbbi mögött alighanem Bem hatását kell látnunk. Czetz a szárnyakra helyezett lovasaival még akkor is igyekezett átkarolni az ellenséget, ha emiatt nagy kerülőre kellett küldenie őket. Kiemelném manőverezési képességét is, ugyanis a harcmezőn és azon kívül is olyan gyorsasággal mozgatta csapatait, ami komoly előnyt jelentett számára.

A kor számos ifjú tisztjével ellentétben képes volt önállóan is jó döntéseket hozni és a körülményekhez bármikor alkalmazkodni. Rendkívül fiatalon, 26 évesen lett tábornok. A szabadságharc alatt a hozzá hasonló korú tisztek közül Klapka, Leiningen és Görgei mondhatott el magáról ehhez hasonló, villámgyors előrejutást a ranglétrán.¹⁵⁵ Ezek a „hadnagy-százados korú”¹⁵⁶ tábornokok mindannyian a szabadságharc kiváló, innovációra kész, meglepetések sorozatát okozó katonái voltak. Ha Czetz nem sérült volna meg, bizonyára a nyári hadjáratban is megcsillogtatta volna képességeit. Az említett tábornokok közül is kiemelkedett elméleti felkészültsége okán, amelyet bizonyítanak a hadtudomány területén született publikációi és azok fogadtatása.¹⁵⁷

A vereség után egy évtizeden át az emigráció legmeghatározóbb tagjainak egyike volt. Katonai vezetőként rengeteg erőfeszítést tett a magyar függetlenség érdekében, de rá kellett döbennie, hogy a magyar ügyet a nagyhatalmak csak kihasználják, ezért Argentínába ment, ahol egy másik ország nemzeti hőségé is vált. Ennek ellenére örökös honvágygal küzdött, mert magyarságáról semmilyen körülmények között sem mondott le.¹⁵⁸

Czetz János olyan méltatlanul elfeledett hősünk, akinek a legnagyobbak között volna a helye. Születésének közelgő, 200. évfordulója jó alkalmat kínál arra, hogy nagyobb figyelmet kaphasson mind a történettudomány, mind az emlékezetpolitika által.¹⁵⁹ Személye azért is kerülhet az érdeklődés homlokterébe, mert kiemelkedő katonai érdemei mellett komoly erőfeszítéseket tett a magyar és magyar nyelvű hadtudomány megteremtéséért. Az emigrációba kényszerülve is eredményesen kamatoztatta ezen ismereteit az argentin hadsereg tisztképzésének megszervezése során.

¹⁵⁵ BONA GÁBOR: *A szabadságharc fegyveres ereje*. H.K. 1998. évf. 1. sz. 19. p.

¹⁵⁶ NAGY DOMONKOS IMRE: *Bencze László – Bona Gábor – Csikány Tamás – Hermann Róbert – Kedves Gyula: A szabadságharc katonai története Pákozdtól Világosig, 1848-49*. H.K. 1999. évf. 1. sz. 186. p.

¹⁵⁷ Ezek felkutatása további kutatási távlatokat nyithat személyének bemutatására.

¹⁵⁸ SZONGOTT 1903a, 43. p.

¹⁵⁹ Habár 2019-ben Gyergyószentmiklóson felavatták mellszobrát, Békásmegyeren pedig lovasszobrát, emlékezetének felélesztése további lépéseket igényel.

Rang	Idő
Hadnagy (1.osztályú)	1842 – 1848. július 31.
Főhadnagy	1848. augusztus 1. – október 8.
Százados	1848. október 9. – október 29.
Őrnagy	1848. október 30. - december 29.
Alezredes	1848. december 30. – 1849. február 11.
Ezredes	1849. február 12. – április 17. (/ május 15.)
Vezérőrnagy	1849. április 18. -(/ május 16. -)

Czetz János előrehajtása a katonai ranglétrán

Rövidítések feloldása:

MNL OL – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

Ábrák:

1. ábra: https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/images/banlaky-big_hadtortpic_2101.jpg

(letöltve: 2021.05.12. 18:32)

2. ábra: https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/images/banlaky-big_hadtortpic_2101.jpg

(letöltve: 2021.05.12. 18:32)

3. ábra: https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/images/banlaky-big_hadtortpic_2107.jpg

(letöltve: 2021.05.12. 18:39)